

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

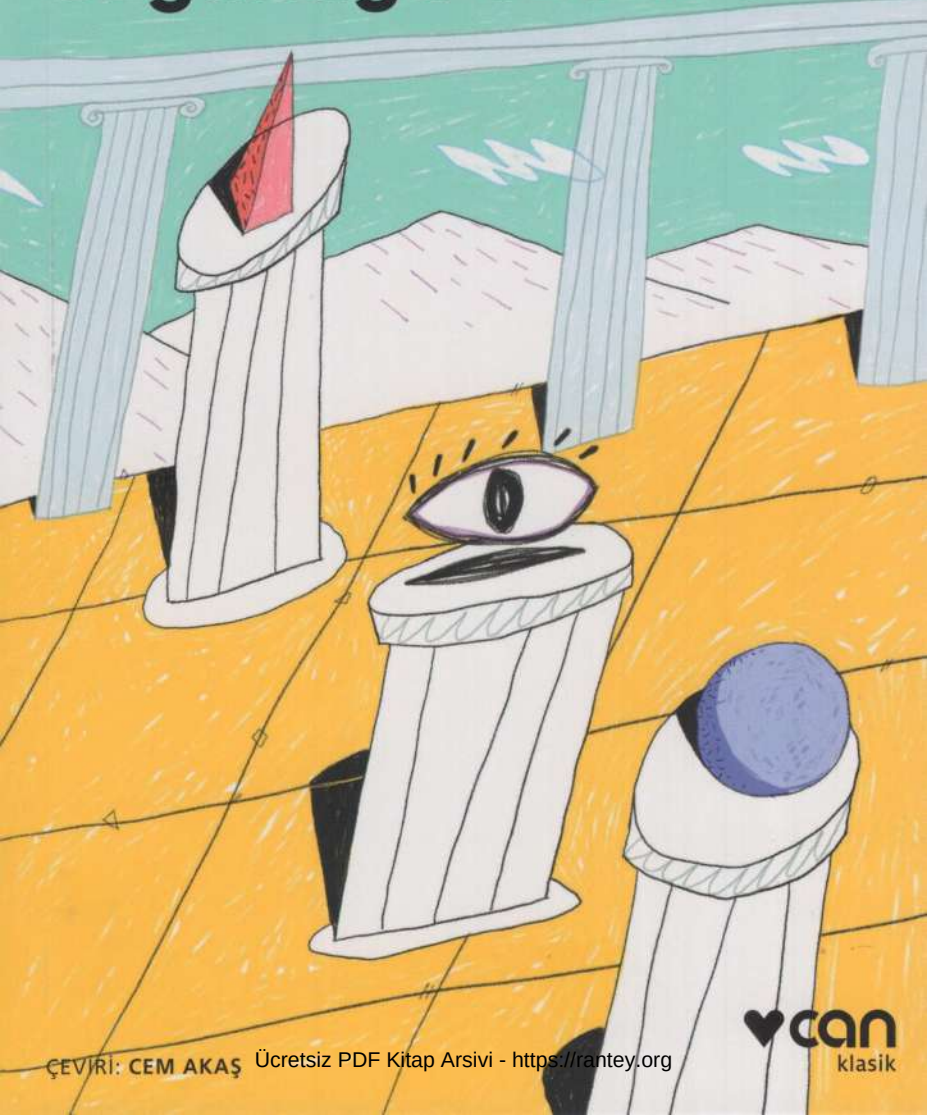
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JOHN STUART MILL

Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine

JOHN STUART MILL
DÜŞÜNCE VE
TARTIŞMA ÖZGÜRLÜĞÜ
ÜZERİNE

Can Klasik

On Liberty

Bu kitap ilk kez 1859'da J.W. Parker and Son tarafından yayımlanmıştır.

Bu baskıda kaynak alınan baskı: Bantham Books, Inc.,1965

© 2019, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Nisan 2019, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 3 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Ayça Sezen

Düzeltili: Ebru Aydın

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Proje asistanı: Seda Yüksel

Kapak illüstrasyonu: Fatih Öztürk

Kapak baskı: Saner Basım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: 2/4 2BC 3/4

Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 35382

İç baskı ve cilt: Arı Matbaası

Davutpaşa Cad. Emintaş Kâzım Dinçol San. Sit. No: 81/39,

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 31900

ISBN 978-975-07-4033-6

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

JOHN STUART MILL

DÜŞÜNCE VE TARTIŞMA ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE

DÜŞÜNCE

İngilizce aslından çeviren

Cem Akaş

JOHN STUART MILL, 1806'da Londra'da doğdu. İngiliz sömürgesi Hindistan'ın tarihini yazan ve Bentham'ın yararcılık kuramının savunucularından biri olan James Mill'in oğludur. 19. yüzyılın en önde gelen entelektüellerinden biri olan Mill felsefe, ekonomi, psikoloji ve sosyoloji alanlarında etkinlik gösterdi, yirmi yaşına basmadan Utilitarian Society'nin (Yararcılık Cemiyeti) lideri oldu. Sağlam bir mantıkçı, dikkatli bir araştırmacı, aynı zamanda bir toplum reformcusuydu ve zamanının felsefi düşüncesine hümanizm ve idealizm öğelerini kattı. 1873'te ölen Mill'in yapıtı, 20. yüzyıl düşüncesinin gelişimini önemli ölçülerde etkilemiştir. Başlıca yapıtları: *Özgürlük Üzerine* (1860), *Faydacılık* (1861), *Kadınların Köleleştirilmesi* (1869), *Din Üzerine Üç Deneme* (1874).

CEM AKAŞ, 1968'de Mannheim'da doğdu. Kimya mühendisliği, siyaset bilimi ve Türkiye tarihi eğitimi aldı. Yayıncı olarak çalışmanın yanı sıra, roman, öykü ve deneme yazıyor, Woody Allen'dan Sir James Frazer'a, J.D. Salinger'dan Hanif Kureishi'ye kadar çeşitli yazarların yapıtlarını çeviriyor. Başlıca çevirileri: *Kendi Yazdıkları* (John Lennon, 1991), *Kalp Taşları* (Ruth Rendeli, 1991), *Böyle Yaşıyoruz Artık* (Susan Sontag, 1995), *Orta Sıklet Evlilik* (John Irving, 1996), *Eşsiz Hazlar* (Harry Mathews, 2000), *Borges'in Evinde* (Alberto Manguel, 2002). <https://rantey.org>

Önsöz

Liberal ve yararçı düşüncenin on dokuzuncu yüzyıldaki en önemli isimlerinden biriydi John Stuart Mill. Bunda babasının etkisini yadsımak güç – James Mill, oğlunun eğitimini üstlendi ve ona üç yaşında Yunanca, sekiz yaşında Latince öğretmeye başladı; J.S. on iki yaşına basmadan klasik eğitimi tamamlamış, kardeşlerinin eğitimine katkıda bulunmaya başlamıştı bile. Yirmi yaşında Fransa'ya gitti, Montpellier'de kimya ve matematik okudu, Fransızca öğrendi. 1824-1828 arası, Bentham'cı bir dergi olan *Westminster Review*'a düzenli olarak yazdı. 1828'de ciddi bir bunalım geçirdi, bunu aldığı eğitimin ağırlığına bağladı. Bunalımdan çıktığında yararçılık ilkesini temelde hala savunuyordu, ama görüşlerinin önemli bir bölümünü gözden geçirmiş ve değişiklikler yapmıştı. 1830 Devrimi sırasında yeniden Paris'e gitti, Lafayette'le, Saint Simon ve Comte'un yazılarıyla ve 1851'de evleneceği Harriet Taylor'la tanıştı. 1823 ile 1858 yılları arasında East India Company'de çalıştı, 1865-1868 arası parlamento üyeliği yaptı, Harriet Mill 1858'de öldü ve Avignon'da gömüldü; Mill de ölene dek her yılın yarısını burada geçirdi.

Mill'in düşünceleri, yirminci yüzyılda yeniden güncellik kazandı; metafizik ve bilim felsefesi üstüne çalışmaları Russell ve mantıksal pozitivistlerce savunuldu, yararçı etik konusundaki çalışmaları, etik alanının başlıca kuramlarından biri olarak kabul edildi, toplumsal felsefesi İngiliz solunu ve Fabian'ları derinden etkiledi. Bugün de özellikle Anglosakson liberalizminde Mill'in belirgin etkilerini görmek mümkün.

Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üstüne, J.S. Mill'in 1860'ta yayımladığı *Özgürlük Üzerine* adlı yapıtının ikinci bölümünü oluşturuyor. Günümüzde bu konudaki hemen hemen bütün tartışmaların bilerek ya da bilmeyerek bu metindeki savunulara gönderme yaptığı bir gerçek. Mill, düşünce ve tartışma özgürlüğü konusundaki konumunu cesur bir şekilde, en zor rakibe karşı savunarak ortaya koyuyor: dinsel inancı ele alan Mill, inancı sorgulamanın ve karşıt görüşler ortaya koymanın yararını göstererek, genelde düşünce özgürlüğünün yararını kanıtlıyor. Bununla kalmıyor, verimli ve gerçek bir tartışmanın koşulları üzerine de kafa yorarak, yirminci yüzyılda örneğin Habermas ve Rawls gibi düşünürler için, Kant'ın ardından ikinci bir kaynak oluyor.

Bu metin de, düşünce özgürlüğünün on yıllardır tartışıldığı ama pek az ilerleme sağlanabildiği, dinsel inancın hala tabu sayıldığı Türkiye için çok önemli bir kaynak niteliğinde.

Cem Akış

“Basın özgürlüğü”nün, ahlaksal olarak çökmüş ya da baskıcı bir yönetime karşı bir güvence olarak savunulmasını gerektirecek günlerin geride kaldığını umuyoruz. Çıkarlar konusunda halkıyla uyuşmamış bir yasama ya da yürütme organının, o halkın neler düşünmesi gerektiğini, hangi öğretileri ya da savunuları duymasına izin verilebileceğini belirlemesine fırsat tanımamak konusunda artık herhangi bir savunuya gerek kalmamıştır herhalde. Konunun bu yönü zaten bizden önceki yazarlar tarafından o kadar sık ve o kadar başarılı bir şekilde ortaya konmuştur ki, burada özellikle üstünde durulmasına gerek yoktur. Her ne kadar İngiltere hukuku basın konusunda, hala Tudor’lar dönemindeki kadar ürkekse de, bakan ve hakimlerin ayaklanma korkusuyla her zamanki soğukkanlılığını kaybettiği geçici bir panik dışında, bu yasaların siyasal tartışmaya karşı uygulamaya konması gibi bir tehlike pek küçüktür; ayrıca genelde anayasal düzene bağlı ülkelerde devletin, halka karşı tümüyle sorumlu olsun ya da olmasın, düşüncelerin dile getirilmesini sık sık denetlemeye kalkışmasından korkulmaz, yeter ki kamunun genel tahammülsüzlüğüne bu yoldan aracılık ediyor olmasın. O yüzden devletin halkla tümüyle uyuştugunu ve halkın sesi olduğunu düşündüğü şeyle uyum

içinde olduğu durumlar dışında zor kullanmayı asla aklına getirmediğini varsayalım. Ancak ben halkın, kendi başına ya da devlet aracılığıyla böyle bir zor kullanımına başvurma hakkını yoksuyorum. Bu gücün kendisi gayrimuşrudur. En iyi devletin bunu kullanma hakkı, en kötü devletinkinden fazla değildir. Kamuoyunun isteği doğrultusunda kullanılması, ona rağmen kullanılması kadar, hatta daha da tehlikelidir. Bir kişi hariç bütün insanlık aynı görüşte olsa, tek bir kişi karşı görüşte olsa, insanlığın o kişiyi susturma hakkı, o kişinin gücü yetse insanlığı susturma hakkından fazla değildir. Bir düşünce, yalnızca sahibi için değer taşıyan kişisel bir mal olsa, bunun tadını çıkarmaktan alıkonma nedeniyle görülen zarar da yalnızca kişisel olsa, bu zararın az ya da çok sayıda insana verilmiş olması arasında bir fark olurdu. Ama bir düşüncenin dile getirilmesinin engellenmesine özel olan kötülük, bunun tüm insan ırkını yoksun bırakıyor olmasıdır; hem bu kuşağı hem de sonraki kuşakları, hem bu görüşe karşı çıkanları hem de bu görüşü benimseyenleri, özellikle de onları. Eğer bu doğru bir görüşse, yanlışın yerine doğruyu koyma fırsatından yoksun bırakılmışlar demektir; eğer yanlışsa, o zaman da doğru görüşün yanlış olanla çarpışmasından doğacak daha açık algıdan ve bunun bırakacağı canlı izden olacaktırlar, bu iz de neredeyse bir o kadar büyük bir yarardır.

Bu iki hipotezin her birinin kendine ait belli bir savunusu vardır, o yüzden de ayrı ayrı ele alınmaları gerekir. Susturmaya çalıştığımız görüşün yanlış bir görüş olduğundan hiçbir zaman emin olamayız; olsaydık bile, onu susturmak yine de kötülük olurdu.

Öncelikle: Yetkenin bastırmaya çalıştığı görüş doğru olabilir. Onu bastırmaya çalışanlar doğruluğunu yok sayacaktır elbette; ama hata yapıyor olabilirler. Bu konuda

tüm insanlık adına karar verecek, tüm diğer insanları karar alma araçlarından dışlayacak yetkeleri yoktur. Yanlışlığından kesinlikle emin oldukları bir görüşü duymayı reddetmek, onların kesinliğinin mutlak kesinlikle aynı şey olduğunu varsaymaktır. Tartışmayı susturma yönündeki her girişim, hata yapmazlık varsayımına dayanır. Bunun lanetlenmesine dayanak olarak bu alışıldık savunu gösterilebilir, alışıldık olması da geçerliliğini azaltmaz.

Ne yazık ki onların hata yapabilirliliği, teoride her zaman kabul edilmesine karşın, pratikte verdikleri kararların ağırlığını taşıyacak durumda değildir; çünkü her ne kadar herkes kendisinin hata yapabileceğini bilse de, pek az insan buna karşı önlem almanın gerekli olduğunu düşünür ya da çok emin oldukları bir görüşe sahip olmanın, düşebileceklerini bildikleri türden bir hatanın örneklerinden biri olduğunu itiraf edebilir. Mutlak hükümdarlar ya da sınırsız bir boyun eğmeye alışmış başkaları, kendi görüşleri hakkında bu tür bir tam güveni neredeyse bütün konularda duyar. Daha mutlu bir konumda olan, görüşlerinin bazen sorgulandığını gören, hata yaptıklarında düzeltilmeye de tümüyle yabancı olmayan kişilerse, bu sınırsız güveni yalnızca çevrelerindeki herkes tarafından paylaşılan görüşleri için ya da sözünü dinledikleri insanlara duyarlar: Kendi tekil muhakemesine güven duyma isteğiyle doğru orantılı olarak, genelde “dünya”nın yanılmayacağına bir tür içrik güvenle inanır. Dünya da her birey için onun temasta bulunduğu bölümüdür; partisi, mezhebi, dini, toplumdaki sınıfıdır: Dünya dendiğinde kendi ülkesi ya da çağı gibi kapsamlı bir şeyi anlayan kişiye, neredeyse liberal ve açık görüşlü denebilir. Başka çağların, ülkelerin, mezheplerin, dinlerin, sınıfların ve partilerin, tam tersi görüşlere sahip olmuş olduğunu, hatta şu anda da sahip olduğunu bilmek, onun bu kolektif yetkeye olan inancını sarsmaz. Kendi dünyasına, diğer insanların itiraz-

cı dünyalarına karşı haklı konumda olma sorumluluğu yükler; bu çok sayıdaki dünyadan hangisinin onun güveninin nesnesi olacağının rastlantıyla belirlenmiş olması onu hiç düşündürmez, Londra'da bir kilise müdavimi olmasına yol açan nedenlerin onu Pekin'de bir Budist ya da Konfüçyüsçü yapacağını aklına getirmez. Oysa çağların insanlardan daha yanılmaz olmadığı kendi içinde gün gibi açıktır, savunı gerektirmez; her çağ, daha sonraki çağlarda yalnızca yanlış değil aynı zamanda saçma olarak değerlendirilen pek çok görüşe sahip olmuştur; şimdi yaygın olan pek çok görüş de gelecekteki çağlar tarafından reddedilecektir, tıpkı bir zamanlar yaygın olanların bugün reddedildiği gibi.

Bu savunuya yapılabilecek itiraz büyük olasılıkla şöyle olurdu. Kamusal yetkenin kendi muhakemesiyle ve sorumluluğuyla yaptığı şeyler arasında, yanılmazlık varsayımının en güçlü olduğu durum, hatanın yaygınlaşmasını engellerken ortaya çıkar. Muhakeme, insanlara kullansınlar diye verilmiştir. Hatalı bir şekilde kullanılabileceği için insanlara muhakemelerini hiç kullanmamaları mı söylenmeli? Son derece zararlı olduğunu düşündükleri şeyleri yasaklamak, hata yapmazlık iddiası değil, onlara düşen görevi yerine getirmek, hataya düşme olasılığına rağmen kendi vicdanlarının sesine göre hareket etmektir. Hatalı olabilecekleri düşüncesiyle görüşlerimize uygun hareketlerde bulunmayacaksa, bütün çıkarlarımızı boşlayacağız, hiçbir görevimizi yerine getirmeyeceğiz demektir. Tüm davranışlar için geçerli olan bir itiraz, tekil herhangi bir itiraz için geçerli olamaz. Devletlerin ve bireylerin görevi, olabildiğince doğru görüşler oluşturmaktır; bunları dikkatle oluşturmak, doğruluğundan iyice emin olmadan başkalarına dayatmamaktır. Ama emin olduklarında (diyebilir böyle akıl yürütenler), görüşleri doğrultusunda hareket etmekten kaçınmak, insanlığın refahı

için içtenlikle tehlikeli olduğunu düşündükleri öğretilerin bu yaşamda ya da bir başkasında tüm dünyaya yayılmasına izin vermek, bunu da daha az aydınlanmış çağlarda başka bazı insanlar, bugün artık doğruluğuna inanılan bazı görüşleri cezalandırdı diye yapmak vicdanlılık değil korkaklıktır. Şimdi aynı hatayı yapmamaya özen gösterebiliriz: Ama devletler ve uluslar başka konularda hata yaptı, bunlar da yetke kullanımına uygun bulunmayan konular değildi: Kötü vergiler getirdiler, haksız savaşlar açtılar. Bu yüzden artık hiç vergi koymamalı ve ne kadar kışkırtılırsa kışkırtılsın, hiçbir savaşa girmemeli miyiz? İnsanlar ve hükümetler, ellerinden geleni yapmakla yükümlüdür. Mutlak kesinlik diye bir şey yok, ama insan yaşamı söz konusu olduğunda yeterli güvence diye bir şey var. Kendi davranışlarımızı yönlendirmek için görüşümüzün doğru olduğunu varsayabiliriz, saymalıyız da: Kötü insanların bizim yanlış ve tehlikeli bulduğumuz görüşlerle toplumu bozmasına engel olduğumuzda da bundan fazlasını varsaymış olmuyoruz.

Buna yanıtım, çok daha fazlasını varsayacak olduğumuzdur. Her türlü sorgulama fırsatına rağmen yanlış olduğu gösterilemeyen bir görüşün doğru olduğunu varsaymak ile yanlışlığının kanıtlanmasını engellemek için doğru olduğunu varsaymak arasında dünyalar kadar fark vardır. Görüşümüze karşı çıkma ve onun yanlışlığını kanıtlama konusunda tam özgürlük, bu görüşün eylemlerimiz için doğruluğunun varsayılmasını haklı gösterebilecek koşulun ta kendisidir; insan yetilerine sahip bir varlık da başka hiçbir koşulda, doğru olduğu konusunda makul bir güvence duyamaz.

Düşünce tarihini ya da sıradan insan yaşamını ele aldığımızda, bunların şu anki hallerinden daha kötü durumda olmamalarını neye bağlamalıyız? Herhalde insan kavrayışındaki güce değil; çünkü bariz olmayan her ko-

nuda, doğru muhakeme yapabilecek bir kişinin karşısına, yapamayacak doksan dokuz kişi çıkar; bu yüzüncü kişinin yeterliliği de ancak görecelidir; çünkü bütün geçmiş kuşaklardaki ileri gelen insanların çoğu, artık yanlış olduğu bilinen pek çok görüşe sahipti, bugün kimsenin haklı gösteremeyeceği pek çok şeyi ya bizzat yaptılar ya da onayladılar. Öyleyse, insanlar arasında genelde akılcı görüşlerin ve akılcı davranışın ağır basıyor olmasının nedeni nedir? Eğer gerçekten böyle bir ağır basma durumu varsa –ki olmalı, eğer insanlığın durumu şu anda ve tüm tarih boyunca çaresizliğe gömülmemişse– bu, ister bir entelektüel, ister bir ahlaki varlık olarak insanın saygıdeğer bütün yönlerinin kaynağı olan insan zihninin bir özelliği sayesindedir, bu da, insani hataların düzeltilebilir olmasıdır. İnsan hatalarını tartışma ve deneyim yoluyla düzeltilebilir. Yalnızca deneyimle değil. Tartışma da olmak zorundadır ki deneyimin nasıl yorumlanacağı gösterilebilsin. Yanlış görüşler ve uygulamalar zaman içinde yerlerini olgulara ve savunulara bırakır: Ancak olgular ve savunuların insan zihni üzerinde herhangi bir etkisi olabilmesi için, onun karşısına çıkarılması gerekir. Pek az olgu, anlamlarını ortaya koyacak yorumlar olmaksızın kendi hikayesini anlatabilir. Dolayısıyla insan muhakemesinin tüm gücü ve değeri tek bir özelliğe dayanır, yanlışla düştüğünde doğruya yöneltilebilme özelliği; ancak bu doğruya yöneltme araçları her zaman el altında bulundurulursa insan muhakemesine güven duyulabilir. Muhakemesi gerçekten güven duyulmayı hak eden bir kişiyi ele alalım, bu duruma nasıl gelmiştir? Çünkü söz konusu kişi, görüşleri ve davranışlarıyla ilgili eleştirilere zihnini açık tutmuştur. Çünkü ona karşı söylenebilecek her şeyi dinleme alışkanlığı vardır; eleştiriden haklı olduğu ölçüde yararlanma ve hatanın hata olduğunu hem kendine hem de bazı durumlarda başkalarına açıkça anlatma alış-

kanlığı vardır. Çünkü bir insanın bir konunun tamamını bilmeye yaklaşmasının tek yolunun, her türlü farklı görüşe sahip insanları dinlemek, her türden zihnin bu konuya bakış biçimlerinin tümünü incelemek olduğunu hissetmiştir. Hiçbir bilge, bunun dışında bir biçimde elde etmemiştir bilgeliğini; insan aklının başka bir şekilde bilgelik kazanması da doğasına aykırıdır. Kendi görüşünü başkalarınıninkiyle düzenli bir şekilde karşılaştırma alışkanlığı, bu görüşün uygulamaya geçirilmesinde kuşku ve duraksama yaratmayacağı gibi, tam tersine ona haklı şekilde güven duyulmasının sarsılmaz tek temelidir: Ona karşı en azından bariz bir şekilde söylenebilecek her şeyden haberdar olduğu, ona karşı çıkanların nezdinde kendi konumunu belirlemiş olduğu –itiraz ve zorlukları görmezden gelmek yerine onları aradığını, nereden gelirse gelsin konuyu aydınlayabilecek hiçbir ışığı söndürmediğini bildiği– için, benzer bir süreçten geçmemiş her bir kişi ya da topluluktan daha sağlam bir muhakemeye sahip olduğunu düşünmeye hakkı vardır.

İnsanlığın en bilge olanlarının, kendi muhakemesine güvenmeyi en çok hak edenlerin, bu güveni haklı gösterdiğini düşündükleri şeyleri, halk denilen o birkaç bilge ve pek çok şaşkın insandan oluşan karışık topluluğun incelemesine sunmasını istemek aşırı olmaz. En hoşgörüsüz kilise olan Roma Katolik Kilisesi, dine hizmet etmiş bir kişinin aziz mertebesine çıkarılması sırasında bile bir “şeytanın avukatı”nı çağırır ve sabırla dinler. Öyle anlaşıyor ki en kutsal insan bile, ölümünden sonra şeytanın ona karşı söyleyebileceği her şey bilinip tartılmadan onurlandırılmıyor. Newton felsefesi bile eğer sorgulanamayıp, insanoğlu onun doğruluğundan, şimdi olduğu kadar emin olamazdı. En sağlam inançlarımızın tek dayanağı, onların yanlışlığını kanıtlama konusunda tüm dünyaya yapılmış ve daima geçerli olan bir davettir. Bu mey-

dan okuma kabul edilmezse ya da edilir ve girişim başarısızlıkla sonuçlanırsa, kesinlikten yine de çok uzakta oluruz; ama insan aklının şu anki durumunda yapabileceğinin en iyisini yapmış oluruz; gerçeğin bize ulaşması için bir fırsat olabilecek hiçbir şeyi göz ardı etmemiş oluruz: Listeler açık tutulduğu sürece, daha iyi bir gerçek varsa, insan zihni onu algılayabilecek hale geldiğinde bu gerçeğin bulunacağına dair bir umut besleyebiliriz; bu arada da kendi zamanımızda bu gerçeğe olabildiğince yaklaşmış olduğumuza güven duyabiliriz. Hata yapabilir bir varlığın ulaşabileceği kesinlik derecesi budur, ona ulaşmanın tek yolu da budur.

İnsanların açık tartışma sırasında savunuların geçerliliğini kabul etmeleri ama “uç noktalara taşınması”na itiraz etmeleri gariptir; uç bir örnekte geçerli olmayan nedenlerin, hiçbir örnekte geçerli olmayacağını görmezler. Kuşku duyulabilecek her konuda açık tartışma olması gerektiğini kabul ettikleri halde, çok kesin olan, daha doğrusu onların kesin olduğundan kesinlikle emin olduğu belirli bir ilke ya da öğretinin sorgulanmasının yasak olması gerektiğini düşünürler, bunu yaparken kendilerini “yanılmaz” görmediklerini sanmaları da gariptir. İzin verilse herhangi bir önermenin kesinliğini yadsıyacak –ama izin verilmeyen– tek bir kişi bile varsa bu önermeye kesin gözüyle bakmak, bizim ve bizim gibi düşünenlerin kesinlik konusunda tek karar mercisi olduğumuzu, üstelik karşı tarafı dinlemeyen bir karar mercisi olduğumuzu varsaymaktır.

İçinde bulunduğumuz çağda –ki “inançtan yoksun ama kuşkuculuktan ödü kopan” bir çağ olarak tanımlanmıştır ve insanlar görüşlerinin doğruluğundan değil, onlar olmaksızın ne yapacaklarını bilmeyeceklerinden emindir– bir görüşün açık saldırılardan korunması gerektiği iddiaları, bu görüşün doğruluğuna değil, onun toplum

için olan önemine dayandırılır. Söylenildiğine göre, insanların iyiliği için olmazsa olmaz ve çok yararlı öyle bazı inançlar vardır ki, devletlerin görevi, toplumun diğer çıkarlarını korumak olduğu kadar bu inançları da yaşatmaktır. Böyle bir gereklilik durumunda ve tümüyle görev tanımlarına uygun olarak hükümetler, insanlığın genel görüşüyle desteklenmiş bir şekilde kendi görüşlerini, kesinlik aramaksızın uygulayabilir, hatta bunu yapmaya da zorunludurlar. Sık sık iddia edilen ve çok daha yaygın bir şekilde düşünülen bir başka şey de, yalnızca kötü insanların bu saygıdeğer inançları zayıflatmak isteyeceğidir; kötü insanları dizginlemekte, yalnız onların yapmak isteyeceği şeyleri yasaklamakta hiçbir kötülük olmadığı da düşünülmektedir. Bu düşünce biçimi, tartışmaya getirilen sınırlandırmayı öğretilerin doğruluğuna dayanarak değil, onların yararlılığına bakarak gerekçelendirir; bu yolla da görüşler konusunda hata yapmaz bir yargıç olma iddiasının sorumluluğundan kurtulduğunu zanneder. Ama kendilerini bu yolla tatmin edenler, hata yapmama varsayımının yalnızca bir noktadan bir başka noktaya taşınmış olduğunu algılamamaktadır. Bir görüşün yararlılığı da kendi başına bir görüştür; görüşün kendisi kadar tartışmalı, tartışmaya açık ve tartışma gerektiren bir şeydir. Bir görüşün zararlı olduğuna karar verebilmek için, onun yanlışlığına karar verirken gerekli olan "hata yapmayan yargıç"a aynı şekilde gerek vardır, eğer suçlanan görüş kendini savunmak için her türlü fırsata sahip değilse. Ayrıca kafirlik eden kişinin, kendi görüşünün doğruluğunu savunması yasak olsa da yararlı ya da en azından zararsız olduğunu savunmasına izin verilebileceğini söylemek de yeterli olmayacaktır. Bir görüşün doğruluğu, onun yararının bir parçasıdır. Bir önermeye inanılmasının istenir olup olmadığını bilmek istiyorsak, onun doğru olup olmadığı sorusu dışlanabilir mi? Kötü insan-

ların değil, insanların en iyilerinin görüşüne göre, gere-
ęe aykırı olan hiçbir görüş gerçekten yararlı olamaz: Yararlı olduğu söylenen ama yanlış olduğuna inandıkları bir ğreتيي reddettikleri için sulandıklarında, bu tür insanların bu çağrıyı yapmalarını engelleyebilir misiniz? Genel geçer görüşlerin savunucuları, bu çağrıdan olabildiğince çok yararlanmaktan asla geri durmaz; yararlılık konusunu doğruluktan tamamen ayrı bir şeymiş gibi ele aldıklarını göremezsiniz: Tam tersine, kendi öğretileri her şeyden önce “doğru” olduğu için onu bilmek ya da ona inanmak o kadar gereklidir. Böylesine yaşamsal bir savunu bir tarafta kullanılıp öbür tarafta kullanılamazsa, yararlılık konusunda adil bir tartışma yapılamaz. Zaten kanunlar ya da kamu vicdanı, bir görüşün tartışılmasına izin vermediğinde, onun yararlılığının reddedilmesi konusunda bir o kadar hoşgörüsüz drler. En fazla, o görüşün mutlak gerekliliğinin ya da onu reddetmenin pozitif suçluluğunun hafifletilmesine razı olurlar.

Biz kendi muhakememizde lanetledik diye bazı görüşlerin dile getirilmesini engellemenin kötülüğünü daha iyi örnekleyebilmek için, tartışmayı somut bir duruma bağlamak iyi olacak; ben de kendim için en az istenir bulduğum durumları seçiyorum – hem doğruluk hem de yararlılık aılarından düşünce özgürlüğüne karşı yapılan savununun en güçlü olduğu durumlar bunlar. Saldırılan görüşler, bir tanrıya ve ahrete inanç olsun, ya da genel geçer ahlak öğretilerinden herhangi biri. Böyle bir zeminde savaşmak, haksızlık yapan saldırgana büyük bir avantaj verir; çünkü neredeyse kesin olarak diyecektir ki, yasalarca korunacak kadar kesin olmadığını düşündüğünüz öğretiler bunlar mı (haksızlık etmek istemeyen pek çok insan da bunu iinden söyleyecektir)? Bir tanrıya duyulan inanç, ondan emin olabilmek için kişinin hata yapmazlığı varsayımını gerekli kılan görüşlerden biri mi?

Ancak burada, hata yapmazlık varsayımı dediğim şeyin, bir öğretiden (bu her ne olursa olsun) emin olma duygusu olmadığını belirtmem gerek. Benim sözünü ettiğim şey, bu konuyu başkaları adına, karşı taraf için söylenebilecek şeyleri duymalarına izin vermeden karara bağlama girişimidir. Bu kendini bilmezliği, en derin inançlarım adına kullanılsa da reddediyor ve lanetliyorum. Bir görüşün yalnızca yanlışlığı değil, sonuçları açısından zararlılığı –yalnızca sonuçlarının zararlılığı da değil, görüşün kendisinin (benim tümüyle nefret ettiğim sözcükleri kullanmak gerekirse) ahlaksızlığı ve dine saygısızlığı– konusunda herhangi birinin inancı ne kadar sağlam olursa olsun; ülkesinin halkının ya da çağdaşlarının ortak yargısını da arkasına alsa, onu destekleyecek görüşün dile getirilmesini engelliyorsa, hata yapmaz olduğunu varsayıyor demektir. Görüşün ahlaksız ya da dine saygısız olduğu söylendiği için bu varsayımın daha az karşı çıkılır ya da daha az tehlikeli olması şöyle dursun, en ölümcül olduğu durumdur bu. Bir kuşağın insanların, sonraki kuşakları şaşkınlığa ve dehşete düşüren o korkunç hatalar, tam da böyle durumlarda ortaya çıkar. Kanunların gücünün, en iyi insanları ve en onurlu öğretileri yok etmekte kullanıldığı unutulmaz tarihsel anlar bunların arasından çıkar; insanlar söz konusu olduğunda kanun gücü iğrenç bir başarıyla kullanılmıştır kullanılmasına; ama bu öğretilerden bazılarına, onlardan ya da onların genel geçer yorumlarından ayrılan insanlara karşı benzer davranışları savunmak için (alay edercesine) başvurulduğu da olmuştur.

Bir zamanlar Sokrates adında bir adamın yaşadığı, insanlığa ne kadar anımsatılsa azdır; zamanında kendisiyle yasal yetkililer ve kamuoyu arasında kayda değer bir çatışma olmuştu. Büyük insanların bol olduğu bir çağ ve ülkede doğmuş bu adam, hem onu hem de o çağı en iyi

bilenler tarafından, dönemin en erdemli kişisi olarak aktarılmıştır bize; biz ise onu, kendisinden sonra gelen bütün erdem öğretmenlerinin başı ve ilk örneği, hem Platon'un yüksek ilhamının hem de Aristoteles'in dengeli yararcılığının kaynağı olarak tanıyoruz, "*i maestri di color che sanno*"¹ diyebileceğimiz, etik ve tüm diğer felsefe kollarının iki hayat pınarıdır bu düşünürler. Ondan bu yana yaşamış bütün önde gelen düşünürlerin bu saygı duyulan ustası –aradan iki bin yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen ünü hala büyüyor, doğduğu şehre şan katan tüm diğer isimlerin toplamından daha ağır basıyor– kendi ülkesinin insanları tarafından, mahkeme önünde dine saygısızlık ve ahlaksızlık yapmaktan suçlu bulunarak öldürüldü. Dine saygısızlığı, devletin tanıdığı tanrıları reddetmekti; gerçekten de onu suçlayan kişi, hiçbir tanrıya inanmadığını öne sürdü (bkz. "Apologia"). Ahlaksızlığıysa, öğretileri ve yönlendirmeleriyle "gençliği kötü yola sevk etmek"teydi. Mahkeme onu bu eylemlerden suçlu buldu, bunu dürüstçe yaptığına inanmamız için de her türlü gerekçe var; herhalde o zamana kadar doğmuş olanlar arasında, insanlığın elinde en iyi muameleyi görmeyi hak etmiş bu insan, mahkeme tarafından, bir suçlu olarak öldürülmeye mahkum edildi.

Sokrates'in mahkumiyetinden sonra, ani bir düşüş duygusu yaratmayacak tek yargısal haksızlık örneğine geçelim: Bin sekiz yüz yıldan fazla bir zaman önce, Golgotha'da gerçekleşen olaydan söz ediyorum. Yaşamına ve konuşmalarına tanık olanların belleklerinde, ahlaki yüceliğine dair öyle bir iz bırakmıştır ki bu adam, ondan sonraki on sekiz yüzyıl boyunca ona Tanrı'nın kişileşmiş

hali olarak saygı duyulmuştur; ama öldürüldüğünde neyle suçlanıyordu? Kafirlikle. İnsanlar kurtarıcılarını tanımamakla kalmadı, olduğu şeyin tam tersi sandılar onu, dine saygısızlığın önderi olarak davrandılar ona; şimdiyse onlar, ona yaptıklarından dolayı böyle görülüyor. İnsanoğlunun bugün bu üzücü olayları, özellikle de ikincisini, ele alırkenki duygusu, bu iki mutsuz aktörü yargılamalarında son derece büyük bir haksızlık yaptıklarını ortaya koyuyor. Bunlar, nereden bakılırsa bakılsın kötü insanlar değildi – insanların genelde olduğundan daha kötü değillerdi, tam tersine; kendi dönemlerinin ve insanların sahip olduğu dini, ahlaki ve vatani duyguların hepsine, hatta biraz fazlasına sahip adamlardı ikisi de: Bizimkisi de dahil olmak üzere hangi çağda olursa olsun, hayatlarını suçlanmadan ve saygı görerek geçirme olasılığı büyük olan insanlardı. Ülkesindeki bütün görüşlere göre en kara suçu oluşturan o sözcükler söylendiğinde cüppesini yırtan başrahip, büyük olasılıkla düştüğü dehşet ve hakarete uğramışlık duygusunda içtendi, tıpkı bugün saygıdeğer ve dindar insanların, sahip oldukları dini ve ahlaki duygular konusunda olduğu gibi; oysa bugün başrahibin davranışları karşısında dehşete düşenlerin çoğu, onun devrinde yaşasaydı ve Yahudi olsalardı, aynen onun yaptıklarını yapardı. İlk din şehitlerini taşıyanların kendilerinden daha kötü insanlar olduğunu düşünen Ortodoks Hristiyanlar, taş atanlardan birinin Aziz Pavlus olduğunu anımsamalı.

Bir hatanın etkileyiciliği, o hataya düşen kişinin bilgeliği ve ahlaklılığıyla ölçülüyorsa, en çarpıcı örneği verelim. Çağdaşları arasında en iyisi ve en aydını olduğunu düşünebilecek, güç sahibi bir kişi var ise, o da İmparator Marcus Aurelius'tur. Tüm uygar dünyanın tek hakimi olan imparator, en lekesiz adaletin yanı sıra, geçirildiği stoacı eğitimden beklenmeyecek derecede yumuşak kal-

bini de ömrü boyunca korudu. Ona atfedilen bütün zayıflıklar, fazla hoşgöründen kaynaklanıyordu: Eski uygarlığın en yüksek ahlaka sahip ürünü olan yazılarıysa, İsa'nın en temel öğretilerinden hemen hiç farklı değildi. Ondan bu yana yönetime gelmiş, görünüşte Hıristiyan hükümdarların neredeyse hepsinden daha iyi bir Hıristiyan olan bu adam, Hıristiyanları öldürttü. İnsanlığın daha önceki tüm kazanımlarının zirvesinde, açık ve zincirsiz bir akılla, onu yazılarında Hıristiyanlık idealini kendiliğinden benimseyemeye yönelten bir kişilik yapısıyla bu imparator, içine işlemiş görevleri yüzünden, Hıristiyanlığın dünya için kötü değil iyi bir şey olacağını yine de göremedi. Var olan toplumun berbat bir durumda olduğunun farkındaydı. Ama her şeye rağmen toplumun daha kötüye gitmemesinin, bir bütün olarak tutulabilmesinin tek nede-ninin, atadan kalma tanrılara inanç ve saygı olduğunu görüyor ya da gördüğünü sanıyordu. İnsanlığın önderi olarak, toplumun parçalanmasına izin vermemeyi görevi görüyordu; ama var olan bağlar ortadan kaldırıldığında, toplumu yeniden örecekle yeni bağların kurulabileceğini göremiyordu. Ortaya çıkan yeni din, bu bağları çözmeyi hedefliyordu açıkça: O yüzden, eğer görevi bu dini benimsemek değilse, o zaman onu yok etmek olmalıydı. Dolayısıyla Hıristiyanlık teolojisi ona doğru ya da Tanrı kaynaklı gelmediği ölçüde, çarmıha gerilmiş bir tanrının garip tarihçesi ona inanılır gelmediği ölçüde; tümüyle akıldışı gelen bir temele dayanan sistemin, bir yığın kesintiden sonra da olsa anlaşıldığı gibi, bir yenilenme aracı olacağını öngöremedi; düşünürlerin ve hükümdarların en yumuşak kalplisi, en sevgi dolu olanı, görev bilinci nedeniyle, Hıristiyanlığın ortadan kaldırılması emrini verdi. Bana göre bu, tarihin en trajik olgularından biridir. Marcus Aurelius'un gözetiminde, imparatorluğun dini olarak Constantine'in inancı değil de Hıristiyanlık inancı be-

nimsenmiş olsaydı, dünya Hıristiyanlığının ne kadar farklı bir şey olacağı düşüncesi, acı bir düşüncedir. Ancak, Marcus Aurelius'un elinde, Hıristiyanlığın yayılmasını o şekilde cezalandırması için, Hıristiyan-karşıtı öğretiyi cezalandırmada öne sürülebilecek iddiaların eksiksiz olarak bulunmadığını inkar etmek de ona bir o kadar haksızlık yapmak ve gerçeğe aykırı düşmek olur. Hiçbir Hıristiyan, ateizmin yanlış olduğuna ve toplumu çözünmeye götüreceğine, Marcus Aurelius'un aynı şeyleri Hıristiyanlığın yapacağına inandığı kesinlikte inanmaz; ki o, o sırada yaşayan insanlar içinde, bunu en iyi anlayabileceği düşünülebilecek insandı. Görüşlerin yayılmasını cezalandırmayı onaylayan biri, kendini Marcus Aurelius'tan daha bilge ve daha iyi görmüyorsa –zamanının bilgeliğine ondan daha hakim, aklıyla bu bilgeliğin üstüne ondan daha fazla yükselmiş, gerçeği arayışında daha içten, gerçeği bulduğunda ona bağlılık göstermede daha kararlı değilse– kendisinin ve kitlenin hata yapmazlığını varsaymaktan kaçınsa iyi olur, Antonius böyle bir varsayım yapmış ve çok talihsiz sonuçlarla karşılaşmıştı.

Dine karşı gelen görüşlerin cezalandırılmasını savunmanın, Marcus Antonius'u haklı çıkarmayacak bir savunuyla yapılmasının imkansızlığının farkında olan dinsel özgürlük düşmanları, zorda kalınca bu sonuca kimi zaman razı olur ve Dr. Johnson gibi, Hıristiyanlığı bastırانların haklı olduğunu söyler; gerçeğin bu tür bir bastırma sınavından geçmesi gerektiğini, bu sınavı her zaman başarıyla vereceğini, çünkü yasal cezaların sonuçta gerçekler karşısında çaresiz kalacağını, ama bazen kötü niyetli hatalara karşı yararlı bir şekilde etkili olduklarını ileri sürerler. Dinsel hoşgörüsüzlük adına yapılan, incelenmeden geçil-meyecek kadar ilginç bir savunu biçimidir bu.

Gerçeğin bastırılmasının ona zarar veremeyeceğini, dolayısıyla bastırılmaya çalışılmasının haklı gösterilebi-

leceğini ileri süren bir teori, yeni gerçeklerin kabul edilmesine düşmanca yaklaşmakla suçlanamaz; ama insanlığın borçlu olduğu kişilere karşı tutumunda, yüce gönüllü davrandığını da söyleyemeyiz. Dünyaya daha önce farkında olmadığı bir şeyi göstermek; dünyevi ya da ruhani açıdan çok önemli bir konuda yanılmış olduğunu kanıtlamak, bir insanın insan kardeşlerine yapabileceği hizmetlerin en büyüklerinden biridir ve Dr. Johnson gibi düşünenler bazı durumlarda bunun, ilk Hristiyanlar ve Reformcular örneğinde olduğu gibi, insanlığa verilmiş en değerli armağan olduğuna inanırlar. Böylesine harika yararlılıklar gösterenlerin şehit edilmesi, en adi suçlular gibi cezalandırılıyor olmaları bu teoriye göre insanlığın karalar bağlayıp yas tutmasını gerektirecek vahim bir hata ve talihsizlik değil, normal ve haklı gösterilebilir bir durumdur. Bu öğretiye göre yeni bir gerçeği ortaya koyan kişinin boynuna, Lokriyen yaşamada olduğu üzere yeni bir yasa önerenler gibi, bir ip bağlanmalı ve halk meclisi, gerekçelerini dinledikten sonra hemen oracıkta bu önergeyi kabul etmezse ip derhal çekilmelidir. Yararlı olmaya çalışanlara böyle davranılmasını savunan insanların, bu yarara fazla değer verdiği söylenemez; konuyla ilgili bu bakışın daha çok, yeni gerçeklerin bir zamanlar istenir olduğunu, ama artık yeterince yeni gerçeğimiz bulunduğunu düşünen insanlara özgü olduğuna inanıyorum.

Ne var ki gerçeğin her zaman bastırmaya üstün geldiği savı, insanların yineleye yineleye genel geçer bir bilgi haline getirdiği, ama bütün deneyimlerin de yalanladığı tatlı yalanlardan biridir. Tarih, baskı altında tutulmuş gerçeklerle doludur. Tamamen bastırılmadığında, yüzyıllarca ertelenmesi mümkündür. Yalnızca dinsel görüşlerden söz etmek gerekirse: Reformasyon Luther'den önce en az yirmi kez patlak verdi ve bastırıldı. Brescia'lı Arnoldo

bastırıldı. Fra Dolcino bastırıldı. Savonarola bastırıldı. Albi'liler bastırıldı. Vaud'lular bastırıldı. Lollard'lar bastırıldı. Hussit'ler bastırıldı. Luther döneminden sonra bile, ısrarla uygulandığı her yerde baskı başarılı oldu. İspanya, İtalya, Flanders ve Avusturya İmparatorluğu'nda Protestanlığın kökü kazındı; Kraliçe Mary yaşasaydı ya da Kraliçe Elizabeth ölseydi aynı şey İngiltere'de de olacaktı. Heretiklerin başarılı bir şekilde bastırılamayacak kadar güçlü bir grup olmadığı her yerde baskı, başarıya ulaşmıştır. Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda sona erdirelebileceğinden aklı başında hiç kimse kuşku duyamaz. Yayılıp hakim inanç haline geldiyse bu, bastırma eylemlerinin seyrek ve kısa süreli olmasından, neredeyse kesin-tisiz uzun propaganda dönemleriyle bölünmesindendir. Gerçeğin, yalnızca gerçek olduğu için, hatanın sahip olmadığı bir güce sahip olduğunu düşünmek ve zindanlara, kazıklara galebe çalacağını sanmak boş duygusallıktan başka bir şey değildir. İnsanların gerçek için gösterdikleri gözükaralık, hata için gösterdiklerinden daha fazla değildir genellikle, yasal ve hatta toplumsal cezaların yeterli derecede uygulamaya konması da, her ikisinin yayılmasını engellemeyi çoğu zaman başarır. Gerçeğin asıl avantajı şuradadır: Bir görüş doğruysa, bir kez, iki kez, hatta pek çok kez susturulabilir, ama çağlar içinde onu yeniden keşfedecek insanlar genellikle çıkacaktır, ta ki baskıdan kurtulup bir daha susturulamayacak kadar ilerleyeceği olumlu koşulların ortaya çıkacağı bir döneme denk gele-ne kadar.

Denecektir ki, yeni görüşler ortaya koyanları artık öldürmüyoruz: Peygamberleri katleden atalarımız gibi değiliz, onlara anıt mezarlar bile yapıyoruz. Dine karşı çıkanları öldürmediğimiz doğru; en aptalca görüşlere karşı bile modern duyarlılığın tahammül edeceği ceza miktarı, onları yok etmeye yetmez. Ama yasaların verdi-

gi cezaların lekesinden bile kurtulduğumuzu sanma gafletine düşmeyelim. Düşüncelere, en azından ifade edilmelerine karşı hala cezalar var yasalarda; günümüzde bile bu cezaların uygulaması, bir gün yeniden ve tüm güçleriyle canlandırılmalarını inanılmaz kılacak kadar az rastlanır değil. 1857 yılında, Cornwall'daki yaz mahkemelerinde talihsiz bir adam (Thomas Pooley, Bodmin Mahkemeleri, 31 Temmuz 1857. Aralıkta saray tarafından affedildi), hayatında her yönüyle uyumlu davranışlar sergileyen bir insan, Hristiyanlıkla ilgili şeyler söylediği ve bunları bir kapiya yazdığı için yirmi bir ay hapse mahkum edildi. Aynı sırada, bir aylık bir zaman içinde, Old Bailey'de iki ayrı insanın iki ayrı olayda (George Jacob Holyoake, 17 Ağustos 1857; Edward Truelove, Temmuz 1857) jüri üyesi olması reddedildi, bunlardan birine hakim ve mahkeme heyeti üyelerinden biri ağır şekilde hakaret etti, nedeni de dini bir inançları olmadığını dürüst bir şekilde belirtmeleri idi; bir üçüncü kişiye bir yabancıydı (Baron de Gleichen, Marlborough Sokağı Polis Mahkemesi, 4 Ağustos 1857) ve aynı nedenden ötürü bir hırsızın karşısında adalet arayamadı. Böylesi bir tutum hukuk öğretisinden kaynaklanır aslında, buna göre bir tanrıya (herhangi bir tanrı yeterlidir) ve ahrete inanmayan birinin mahkemede kanıt sunmasına izin verilmemektedir; bu da, bu kişilerin kanun kaçağı olduğunu ve mahkemelerin koruması dışında tutulduğunu söylemekle birdir; etrafta yalnızca onlar ya da onlar gibi düşünenler varsa onları soy-mak, onlara saldırmak serbest olduğu gibi, onlardan başka tanığın olmadığı durumlarda başka herhangi biri de serbestçe soyulabilir ya da saldırılabilir. Bunun temelindeki varsayım, ahrete inanmayan birinin yemininin değersiz olduğudur; bu iddia, tarihsel gerçeklerden bihaber olduğuna gösterir (çünkü çağlar boyu ortaya çıkan inançsızların büyük bir bölümünün, sağlam kişilikli ve onurlu

insanlar olduğu tarihsel bir gerçektir); sahip oldukları erdemler ve elde ettikleri başarılar açısından dünyada en çok tanınan kişilerden ne kadar büyük bir kısmının inançsız olduğunun (en azından yakınları tarafından) bilindiğı hakkında en ufak bir fikri olan hiç kimse tarafından da öne sürülebilecek bir iddia değildir. Dahası bu kural intihar etmekte, kendi bindiğı dalı kesmektedir. Ateistlerin yalancı olması gerektiğı varsayımıyla, yalan söyleyen ateistlerin tanıklığına izin vermekte, yalan söylemektense nefret edilen bir inanca sahip olduğunu açıkça söyleme cesareti gösterenleri reddetmektedir yalnızca. Görünürdeki amacı açısından kendini saçmalığa böyle mahkum etmiş bir kural, ancak bir nefret işareti, bir zulüm anısı olarak yaşatılabilir; bu zulmün ilginç yanıysa, ancak bunu hak etmediğı açıkça kanıtlanmış olanlara uygulanmasıdır. Bu kural ve onun altında yatan teori, inançsızlara olduğı kadar inananlara da bir hakarettir. Ahrete inanmayan bir kişinin yalancı olması zorunluysa bu, inananların yalan söylemesini engelleyen tek şey cehennem korkusu demektir, eğer engelliyorsa. Bu kuralın yazarlarına ve onu uygulayanlara, Hıristiyan erdemini bu biçime sokarken kendi vicdanlarının sesini dinlediklerini varsaymak gibi bir hakarete bulunmayacağız.

Bunlar gerçekten de zulmün kalıntılarıdır, yeniden zulmetme isteğinin bir işareti olmaktan çok, İngilizleri, kötü bir ilkeyi artık uygulayacak kadar kötü olmadıkları halde yine de ilke olarak tutmaktan anlamsız bir zevk almaya yönelten ve çok sık rastlanan bir zihin yapısı zayıflığına örnektir. Ne yazık ki kamusal aklın içinde bulunduğu durumda, aşağı yukarı bir kuşaktır uygulanmayan daha kötü yasal zulüm biçimlerinin yeniden uygulanmayacağı garanti edilemez. Bu devirde, alışlageldik düzen sık sık, yeni yararlar sağlamak için olduğı kadar, eski kötülükleri yeniden canlandırmak için de bozulu-

yor. Dinin canlandırılması adıyla bugünlerde öne sürülen şey, dar ve eğitilmemiş kafalarda her zaman yobazlığın da bir o kadar canlandırılması anlamına gelmiştir; bir halkta, bu ülkede her zaman orta sınıflarda görülen hoşgörüsüzlüğün güçlü ve daimi mayası varsa, zulüm görmeyi hak ettiğini hep düşündükleri insanlara etkin olarak zulmetmeye başlamaları için çok ufak bir kışkırtma yeterli olur. Bu ülkeyi, zihinsel özgürlüklerin yeri olmaktan alıkoyan şey budur, insanların, onların önemli bulduğu görüşleri reddedenler hakkındaki görüşleri ve besledikleri duygulardır. Uzun bir süreden beri, yasal cezaların başlıca kötülüğü, toplumsal damgayı güçlendirmesidir. Gerçekten etkili olan bu damgadır ve öyle etkilidir ki, İngiltere’de toplumun yasalarına uygun görüşlerin dile getirilmesi, başka pek çok ülkede yargı tarafından cezalandırılma riski taşıyan görüşlerin ortaya atılmasından daha az rastlanır bir durumdur. Maddi açıdan diğer insanların iyi niyetine muhtaç olmayacak kadar iyi durumda olanlar dışında herkes için başkalarının görüşü, yasalar kadar etkilidir; insanlar ekmeklerini kazanamamaktansa hapse girmeyi yeğler. Ekmeği güvencede olan ve iktidar sahiplerinden ya da insan topluluklarından ya da halktan iyilik beklemeyenlerinse, herhangi bir görüşü açıkça savunmakta korkacakları hiçbir şey yoktur, kendileri hakkında kötü şeyler düşünülmesi ve kötü konuşulmasına katlanmaları için de çok cesur bir yapıları olması gerekmez. Bu insanlar için herhangi bir şekilde *ad misericordiam*¹ temyize yer yoktur. Ama bugün, bizden farklı düşünenlere eskiden adet olduğu ölçüde kötü davranmıyorsak da, yine de onlara davranış biçimimizle kendimize en az her zamanki kadar kötülük ediyor olabiliriz.

1. (Lat.) Duygu sömürüsü. (Ç.N.)

Sokrates öldürölmüştü, ama Sokratik felsefe gökyüzündeki güneş gibi yükseldi ve bütün entelektüel dünyayı ışınlarıyla aydınlattı. Hıristiyanlar aslanlara atılmıştı, ama Hıristiyan Kilisesi görkemli ve dal budak veren bir ağaç gibi büyüdü, daha eski ve daha cansız bitkileri bastırdı, gölgesiyle onların büyümesini durdurdu. Yalnızca toplumsal düzeydeki hoşgörüsüzlüğümüz kimseyi öldürmüyor, hiçbir görüşü ortadan kaldırmıyor, ama insanları bu görüşleri gizlemeye ya da yayılmalarını etkin bir şekilde sağlamaktan kaçınmaya yöneltiyor. Bizim durumumuzda heretik görüşler, on yıllar ya da kuşaklar değıştikçe gözle görülür şeyler kazanmıyor ya da kaybetmiyor; uzaklara ışık saçmıyorlar, ama kimlerin arasından çıktılarsa o çalışkan insanların ve dar düşünce dairelerinin içinde usul usul yanmayı sürdürüyorlar, hiçbir zaman gerçek ya da sahte bir ışıkla insanlığın genel meselelerini aydınlatmıyorlar. Böylece bazı kafalara göre çok tatminkar bir durum yaratılmış oluyor, çünkü kimseye ceza kesmek ya da kimseyi hapse atmak gibi tatsız bir süreç olmayınca, genel geçer görüşler açıkça rahatsız edilmemiş oluyor, düşünce hastalığına kapılmış muhaliflerin akıl yürütme eylemlerini de mutlak olarak engellemiyor. Entelektüel dünyada huzur sağlamak ve orada olup biten her şeyin şimdiki gibi sürmesini sağlamak için uygun bir plan. Ancak bu tür bir entelektüel sakinleştirme rejiminin bedeli, insan aklının tüm ahlaki cesaretinin gözden çıkarılmasıdır. En etkin ve sorgulayıcı entelektüellerin büyük bir bölümünün, kendi inançlarının gerçek ilkelerini ve temellerini saklı tutmayı daha akıllıca bulduğu ve kamuya seslendikleri yapıtlarında, içten içe reddettikleri temellere dair çıkarımlarını olabildiğince çok kullanmaya çalıştıkları bir ortam, bir zamanlar düşünce dünyasını dolduran açık ve korkusuz karakterleri, mantıklı ve tutarlı entelektüelleri yaratamaz. Böyle bir or-

tamda ancak, genel geçere bağılı kalan, bütün büyük konularda yalnızca dinleyenlere yönelik, kendilerini ikna etmemiş savunular yapan adamlar bulunur. Bu seçenektен uzak duranlar, bunu düşüncelerini ve ilgilerini, ilkelерin alanına girmeden konuşulabilecek şeylerle kısıtlayarak başarır, küçük, pratik konulardır bunlar, insanoğlunun zihni güçlendirilebilse ve büyütülebilse kendiliğinden düzelecek, o gün gelene kadar da asla düzelmeyecek şeylerdir: Ama insanoğlunun zihnini güçlendirip büyütecek olan, en üst düzeydeki konularda özgür ve cesur akıl yürütme işine boş verilir.

Heretiklerin bu suskunluğunu kötü bir şey olarak görmeyenler, öncelikle bunun sonucunda heretik görüşlerin hiçbir zaman dürüstçe ve kapsamlı bir şekilde tartışılmadığını göz önünde bulundurmalıdır; böyle bir tartışmaya dayanamayacak bu gibi görüşlerin, her ne kadar yayılmıyorsa bile, ortadan kalkmadığı da açıktır. Ama Ortodoks sonuçlara ulaşmayan bütün araştırmaların yasaklanmasından en çok zarar gören, heretiklerin kafaları değildir. En büyük zarar heretik olmayanlara verilir, çünkü heretikklik korkusuyla zihinsel gelişimleri engellenir ve mantıkları siner. Umut vaat eden bir yığın beynin ürkek karakterlerle birleşmesinden dolayı dünyanın neler kaybettiğini kim hesaplayabilir? Cesur, güçlü, bağımsız bir düşünceyi sonuna kadar götürmeye cesaret edemez bunlar, çünkü kendilerini dinsiz ya da ahlaksız bir duruma düşürmesinden çekinirler. Bunların arasında bazen derin bir vicdanı, hassas ve incelmış bir kavrayışı olan, susturmadığı aklıyla ömrünü yanıltmacalar üretmekle geçiren, dehanın kaynaklarını vicdanının ve mantığının çağrısıyla Ortodoks görüşleri uzlaştırmaya çalışarak tüketen ve sonunda bunu belki de başaramayan bir insana rastlayabiliriz. Bir düşünür olarak ilk görevinin, aklının gittiği yere gitmek olduğunu kavrayamayan hiç kimse büyük bir dü-

şünür olamaz. Gerekli ön çalışmayı ve hazırlığı gerçekleştiren kendi adına düşünen birinin hataları bile gerçeğe, düşünmeye zahmet etmedikleri için belirli görüşlere tutunanların doğru görüşlerinden daha çok şey katar. Düşünme özgürlüğünün gerekli olmasının tek ya da başlıca nedeni, büyük düşünürler yaratmak değildir elbette. Tam tersine, ortalama insanların ulaşabileceği zihinsel düzeye ulaşmalarını sağlamak en az o kadar, belki de daha çok gereklidir. Genel bir zihinsel kölelik ortamında büyük bireysel düşünürlerin çıktığı olmuştur ve bundan sonra da çıkabilir. Ama böyle bir ortamda bütün bir halkın zihinsel olarak etkin olduğu görülmemiştir, görülemez de. Tarihte bir halkın böyle bir karaktere yakınlaşması, heterodoks akıl yürütme korkusunun bir süreliğine askıya alınmış olmasındandır. İlkelerin tartışılmayacağına dair sessiz bir uzlaşmanın olduğu yerde; insanlığın zihnini meşgul edebilecek en büyük sorulara dair tartışmanın kapanmış olduğunun varsayıldığı bir yerde, tarihin bazı dönemlerini o denli çarpıcı kılan, zihinsel etkinlik alanındaki o genel yüksek düzeyi bulmayı umamamız. Tartışmalar, şevk yaratacak kadar büyük ve önemli konulardan uzak durduğunda, bir halkın zihni temellerinden sarsılmaz ve en sıradan akla sahip bireyleri bile düşünen canlılarınkine yakın bir onur düzeyine taşıyacak dürtü ortaya asla çıkmaz. Bunun bir örneğini Reformasyon'un hemen ardından gelen dönemde Avrupa'da gördük; bir diğeri, her ne kadar Kıta Avrupası'yla ve daha kültürlü bir sınıfla sınırlı olsa da, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısındaki spekülasyon hareketinde; bir üçüncüsü de daha da kısa bir süre için Almanya'da, Goethe ve Fichte dönemindeki entelektüel verimlilikte karşımıza çıktı. Bu dönemler, geliştirdikleri görüşlerde birbirlerinden çok farklıydı; ama üçünde de otoritenin baskısının kırılmış olması açısından birbirlerine benziyorlardı. Her birinde, eskimiş bir zihinsel despo-

tizm atılmış, yerine yenisi gelmemiştir. Bu üç dönemde ortaya konan iti, Avrupa'yı Avrupa yapan şey olmuştur. İnsan zihni ya da kurumlarda gerçekleştirilmiş ilerlemelerin her biri bu üç dönemden biriyle doğrudan bağlantılandırılabilir. Bir süredir görünen o ki bu üç iti neredeyse tükenme noktasına gelmiştir; zihinsel özgürlüğümüzü yeniden yürürlüğe koymadığımız sürece de yeni bir başlangıç yapmamız mümkün olmayacaktır.

Şimdi savunun ikinci bölümüne geçelim ve genel geçer görüşlerden herhangi birinin yanlış olabileceği varsayımını bir kenara bırakıp, bunların doğru olduğunu kabul edelim; doğrulukları özgürce ve açıkça sergilenmediğinde, bunların büyük olasılıkla geçerli olacak ele alınma biçiminin değerini inceleyelim. Güçlü bir görüşe sahip olan bir kişi, bunun yanlış olabileceğini kabullenmekte ne kadar zorlanırsa zorlansın, görüşü tam anlamıyla, sık sık ve korkusuzca tartışılmazsa yaşayan bir gerçek değil, yalnızca ölü bir dogma olacağı düşüncesiyle hareket etmelidir.

Bir kişinin hiç kuşku duymadan onların doğru bildiklerini kabul etmesini yeterli bulan, bu görüşün temelleri hakkında hiçbir bilgisi olmamasını, en basit itirazlara bile kabul edilebilir yanıtlar verememesini önemsemeyen bir sınıf insan vardır (neyse ki eskiden olduğu kadar kabarık değil sayıları). Bu tür insanlar, inançlarını bir otoritenin öğretmesini sağlayabilirlerse, bu inancın sorgulanmasının hiçbir yararı olmayacağını, hatta zararı olabileceğini düşünürler doğal olarak. Dediklerini yaptırabilirlerse, genel geçer görüşün bilerek ve düşünülerek reddedilmesini neredeyse imkansız kılarlar, ama bu görüş yine de hoyratça ve cahilce reddedilebilir; çünkü tartışmayı tümünden saf dışı bırakmak pek ender mümkün olur ve tartışma bir kez başladı mı, ikna edilmeye dayanmayan inançlar en basit bir savunuyu karşısında çöker. Bu

olasılığı bir kenara bırakacak olursak –gerçek görüşün akılda yer aldığını ama savunudan bağımsız ve ondan etkilenmeyen bir önyargı şeklinde bulunduğunu varsayarsak– rasyonel bir varlığın gerçeği bilme biçimi bu olmalıdır. Bu, gerçeğin ne olduğunu bilmemektir. Böyle bilinen gerçek, batıl inancın bir başka türüdür, bir gerçeği dile getiren sözcüklere kazara yapışmıştır.

Protestanların en azından inkar etmedikleri gibi, insanlığın akıllı ve muhakemesi geliştirilmeliyse, insanların bu melekelerini geliştirmesi için, bir görüş benimsemek zorunda hissedecek kadar önemsedikleri konulardan daha iyi bir araç bulunabilir mi? Kavrayış bir şeye diğerlerinden daha fazla bağlıysa, bu bir şey herhalde, insanın kendi görüşlerinin temellerini anlamasıdır. Doğru şeye inanmanın birincil önemde olduğu konularda insanlar neye inanırlarsa inansınlar, bu inancı en azından yaygın itirazlara karşı savunabilmelidirler. Ama bazıları diyebilir ki, “Onlara görüşlerinin temelleri öğretilsin. Görüşlere karşı çıkıldığının duyulmaması, onların papağan gibi tekrarlanması gerektiği anlamına gelmez. Geometri öğrenenler yalnızca teoremleri ezberlemez, kanıtlamaları da anlar ve öğrenir; kimsenin geometrik doğruları inkar ettiğini ya da aksini kanıtlamaya çalıştığını duymadıkları için de bu doğruların temelleri konusunda cahil olduklarını söylemek saçma olur.” Kuşkusuz: Böyle bir öğretim, matematik gibi bir konuda yeterli olur, çünkü burada sorunun yanlış tarafı için söylenebilecek bir şey yoktur. Matematiksel doğruların kanıtlarının özelliği, bütün savununun tek tarafta toplanmış olmasıdır. İtiraz yoktur, itirazlara yanıt da yoktur. Ama görüş ayrılığının mümkün olduğu her konuda gerçek, iki karşıt gerekçe kümesi arasında bulunacak dengeye bağlıdır. Doğal felsefede bile, aynı olguları farklı bir şekilde açıklamak her zaman mümkündür; güneş merkezli bir teori yerine dünya mer-

kezli bir teori, oksijen yerine phlogiston teorisi¹; diğ er teo rinin de neden doğ ru olamayacağ ının gösterilmesi gerekir: bu gösterilene kadar ve biz bunun nasıl g sterildiğ ini anlayana kadar, g r        n temelini anlamış olmayız. Ancak sonsuz ölçüde daha karma     konulara geldiğ imizde –ahlak, din, politika, toplumsal ilişkiler, hayat i  leri– tartışılan her g r     lehine olan savunuların dörtte     , ondan farklı ba   a bir görüş destekleyen g r    rdeki kanıtların yanlışını ortaya     rmakla uğ ra  r. Antik dünya hatiplerinin biri hariç en b    ğ , hasmının savunusunu en az kendi savunusu kadar, hatta daha da b    k bir yoğ nlukla   alı  t  nı kayda geçirmiştir. Cicero’nun mahkeme önünde başarı kazanmanın yolu olarak kullandığı yöntemi, ger  eğ e ulaşmak için herhangi bir konuyu inceleyen herkesin taklit etmesi gerekir. Davanın yalnızca kendi tarafını bilen, davayı pek az biliyor demektir. Gerekçeleri iyi olabilir, kimse de onların yanlışlığını gösterememiş olabilir. Ama eğ er o da kar   ı tarafın gerekçelerinin yanlışlığını aynı şekilde g steremiyorsa; hatta onların ne olduğ unu bile bilmiyorsa, iki görüşten herhangi birini seçmesi için yeterli nedeni yoktur. Kendi   ğ retmenlerinden kar   ı tarafın savunularını, onların sunduğ u biçimiyle ve onların sunduğ u     r  tmeler e  liğ inde dinlemesi de yetmez. Savunulara adil şekilde yaklaşmanın ya da kendi aklıyla gerçekten ele almanın yolu bu değ ildir. O savunulara gerçekten inanan insanlardan dinlemesi gerekir bunları; onları içtenlikle savunan ve onlar için ellerinden gelen her şeyi yapan insanlardan. O savunuları en akla yakın ve inandırıcı biçimiyle duyabilmelidir; konuyla ilgili doğ ru bakışın karşılaşmak ve ortadan kaldırmak zorunda olduğ u zorluğ un

1. Yanan cisimlerin “phlogiston” adlı bir element saldığını   ne süren, bugün ge  erliliğ i kalmamış eski bir kuram. (  .N.)

tüm gücünü hissetmelidir; yoksa bu zorluğu karşılayan ve onu ortadan kaldıran doğruluk parçasına hiçbir zaman gerçekten sahip olamaz. Eğitimli denen insanların yüzde doksan dokuzu bu durumdadır; kendi görüşlerini akıcı bir şekilde savunabilenler dahil. Vardıkları sonuçlar doğru olabilir, ama yanlış da olabilir, bilemezler: Onlardan farklı düşünenlerin zihinsel konumuna kendilerini sokmamışlar, o insanların neler diyebileceklerini düşünmemişlerdir; dolayısıyla da benimsedikleri öğretiyi sözcüğün gerçek anlamıyla bilmezler. Geri kalanı açıklayan ve haklı gösteren bölümlerin hangisi olduğunu bilmezler; başka bir olguyla çelişiyor gibi gözüken bir olgunun aslında onunla uyumlu olduğunu ya da görünüşte herbiri güçlü olan iki gerekçeden biri değil de öbürünün yeğlenmesi gerektiğini gösteren görüşleri bilmezler. Dengeleri tamamen değiştiren ve tam anlamıyla bilgili bir zihnin kararını belirleyen o doğru parçasından habersizdirler; her iki tarafı da eşit ve tarafsız bir şekilde dinlemiş, her ikisinin de gerekçelerini en kuvvetli ışıktaki görmeye çalışmış olanlar dışında kimse bunu tam olarak bilemez. Ahlaki ve beşeri konuları gerçekten anlamakta bu disiplin öylesine önemlidir ki, önemli gerçeklerden hiçbirinin karşıtı olmasa, onları hayal etmek ve en yetenekli şeytan avukatlarının bulup bulabileceği en güçlü savunularla donatmak gerekirdi.

Bu düşüncelerin gücünü hafifletmek için, özgür tartışma düşmanı biri diyebilir ki, filozofların ve dinbilimcilerin, insanların görüşleri lehinde ya da aleyhinde demiş olabileceği her şeyi bilmek ya da anlamak, insanlığın geneli için şart değildir. Sıradan insanların, çok zeki bir rakibin tüm yanlışlarını ve mantığa aykırılıklarını sergilemesi gerekli değildir. Bunlara yanıt verecek birinin her zaman bulunması ve eğitimsiz insanları yanlış yola sapırtabilecek hiçbir şeyin düzeltilmeden kalmaması yeter-

lidir. Basit kafalar, onlara benimsetilen doğruların en bariz temellerini öğrendikten sonra, geri kalanı için otoritelere güvenebilir, ortaya atılabilecek her zorluğu çözecek bilgi ve beceriden yoksun olduklarını bilir ve konunun uzmanlarının, yapılmış ve yapılabilecek bütün itirazları yanıtlamış olduğunun güveniyle rahat edebilirler.

Bir doğruya duyulan inancın yanında bulunması gereken kavrayış miktarı konusunda en kolay tatmin olanlara, konuyla ilgili bu bakış açısı için isteyebilecekleri hakkın en fazlasını verelim; yine de, özgür tartışma savunusu hiçbir şekilde zayıflamaz. Çünkü bu öğreti bile insanlığın, tüm itirazların tatmin edici bir şekilde yanıtlandığı yönünde akla dayanan bir teminat istemesi gerektiğini kabul eder; yanıtlanması gereken şey dile getirilemeyecekse nasıl yanıtlanacak peki? Eğer halk değilse bile, en azından zorlukları çözecek olan filozoflar ve dinbilimcileri bu zorlukların en karmaşık haliyle tanışmış olmalıdır; bu da eğer bu zorluklar özgürce dile getirilmemişse ve kendileri açısından en lehte olacak şekilde ortaya konmamışlarsa olacak şey değildir. Katolik Kilisesi, bu utanç verici sorunla kendine özgü bir şekilde başa çıkmaya çalışıyor. Öğretilerini ikna olma yoluyla kabul etmesine izin verebilecekleriyle, bu öğretileri güvenerek kabul etmek zorunda olanlar arasında genel bir ayırım yapıyor. İkisinin de aslında neyi kabul edecekleri konusunda seçim hakkı yok; ama din adamları, en azından açık açık konuşulabilecek olanlar, yanıt verebilmek amacıyla, karşıt görüşlülerin savunularını öğrenebilir, heretik kitaplar da okuyabilirler, bu hem izin verilen hem de takdir edilen bir şeydir; din adamları ise, ancak zor alınan özel izinler dışında, böyle şeyler yapamaz. Bu disiplin, düşmanın görüşlerini bilmenin öğretmenler için yararlı olduğunu kabul eder, ama buna uygun olarak, dünyanın geri kalanını bundan mahrum etmenin yolunu

bulur: Böylece de elitlere, zihinsel özgürlük değilse bile, kitlelere verdiğinden daha fazla zihinsel kültür verir. Bu yolla, amaçlarının gerektirdiği türden bir zihinsel üstünlüğü elde etmeyi başarır; çünkü her ne kadar özgürlük olmadan kültür, kendi başına geniş görüşlü ve liberal bir zihin yaratamazsa da, bir amacı savunacak zeki bir *nisi prius*¹ avukatı yaratabilir. Anca Protestan ülkelerde, bu kaynak kullanılamaz; çünkü Protestanlar, en azından teoride, din seçimi sorumluluğunun her bir birey tarafından taşınması gerektiğini, öğretmenlere yüklenemeyeceğini savunur. Ayrıca, dünyanın şu anki durumunda, eğitilmişlerin okuduğu yazıların eğitimsizlerden uzak tutulması neredeyse imkansızdır. Eğer insanlığın öğretmenleri, bilmeleri gereken her şeyi bilecekse, her şey özgürce yazılmalı ve kısıtlama olmaksızın yayımlanmalıdır.

Ancak, özgür tartışmanın olmaması durumunun kötü sonucu, insanları bu görüşlerin temellerini bilmekten yoksun bırakmakla sınırlı olsaydı, söz konusu kişi bir entelektüelse, bunun ahlaki bir kötülük olmadığı; görüşlerin, karakter üzerindeki etkisiyle ölçülen değerini etkilemediği düşünülebilirdi. Oysa gerçekte, tartışma olmadığında yalnızca o görüşün temelleri değil, bizzat görüşün anlamı da unutuluyor. Onu aktaran sözcükler artık bir fikir uyandırmıyor insanda ya da yalnızca ilk başta iletmeleri istenen anlamın çok küçük bir bölümünü uyandırıyorlar. Canlı bir kavrayış ve yaşayan bir inanç yerine, ezberlenmiş birkaç söz kalır geriye; anlamdan geriye herhangi bir şey kalırsa, bu yalnızca kabuğudur, özü kaybolur. Bu gerçeğin insanlık tarihinde kapladığı ve doldurduğu bölümü ne kadar ciddiye alarak inceleseniz ve üzerinde düşünseniz azdır.

1. (Lat.) Bidayet mahkemesi. (Ç.N.)

Bunun örneklerine neredeyse bütün ahlaki öğretilerin ve dini inançların deneyiminde rastlanır. Onları ilk ortaya atanlar ve onların doğrudan öğrencisi olanlar için anlam ve yaşam doludurlar. Bu öğretileri ya da inançları diğer inançlardan üstün kılma çabası sürdüğü sürece de anlamları, gücünden bir şey yitirmeden hissedilir, hatta daha bilinçli olarak algılanmaya başlar. Sonunda ya kazanır ve yaygın görüş haline gelir ya da gelişimi sona erer; kazanımlarını korur ama daha fazla genişleyemez. Bu iki sonuçtan biri ortaya çıkınca, konu hakkındaki tartışma tavsar ve yavaş yavaş ölüp gider. Öğreti, genel geçer bir görüş olarak değilse bile, görüşün kabul edilmiş bölümlerinden ya da parçalarından biri olarak yerini almıştır artık: Bu öğreti, onu benimseyenlere genelde miras kalmıştır, düşünülerek benimsenmemiştir; bu öğretilerin birini bırakıp diğerini kabul etmek, az rastlanır bir olgu haline gelmiştir ve öğreti sahiplerinin aklını pek de meşgul etmez. İlk başta olduğu gibi kendilerini dünyaya karşı savunmak ya da dünyayı kendi yanlarına çekmek için sürekli tetikte olmak yerine, bir tür kabullenişe bırakmışlardır kendilerini, inançlarına karşı yapılan savunuları mümkünse dinlemezler, ondan ayrılanları da (böyleleri varsa) öğretinin lehinde savunularla yormazlar. Öğretinin gerilemesini bu andan itibaren başlatmak mümkündür genellikle. Tüm inançların öğretmenlerinin, inananların kafasında ismen bağlı oldukları doğrunun canlı bir kavrayışını ayakta tutmanın zorluğundan yakındığını sık sık duyarız, böyle bir kavrayış hislere de nüfuz edecek, davranışları gerçek anlamda yönlendirecektir. İnanç henüz var olma savaşı verirken böyle bir zorluktan yakınılmaz: Daha zayıf savaşçılar bile ne için savaştıklarını, o öğretiyle diğerlerinin arasındaki farkı bilir ve hissederek; her inancın varoluşunda görülen bu dönemde, inancın temel ilkelerini her düşünüş biçiminde anlamış, önemli

sonuçları açısından tartmış ve ele almış, bu inançla içli dışlı olan her zihinde ortaya çıkacak etkilerini, inancın kişilik üzerindeki tüm etkilerini yaşamış azımsanmayacak sayıda insan olur. Ama kuşaktan kuşağa aktarılan bir inanç haline geldiğinde, etkin değil edilgen bir şekilde edinildiğinde – zihin ilk başta olduğu gibi, inancın ona sunduğu sorular karşısında yaşamsal güçlerini kullanmaz olduğunda, formüller dışında o inanca dair her şeyi unutmama, başkasının sözüne güvenerek kabul etmek bilinçli bir anlayışı ya da kişisel deneyimle sınamayı gereksiz kılıyormuş gibi onu donuk ve soğuk bir şekilde kabullenme eğilimi gittikçe artar; sonunda inanç, kişinin iç yaşamıyla neredeyse hiçbir bağlantı kuramaz hale gelir. Bir de bugün, dünyanın bu döneminde fazlasıyla sık rastlandığı için neredeyse çoğunluğu oluşturan durumlar vardır: Burada inanç, zihnin dışında kalıyor gibidir, yapımızın daha üst bölümlerine yönelen tüm diğer etkilere karşı zihni sertleştirir, kabuklaştırır; taze ve inandırıcı hiçbir düşüncenin içeri girmemesini sağlayarak gücünü gösterir, ama zihne ve kalbe, onları boş tutmak amacıyla bekçilik yapmak dışında hiçbir yararı olmaz.

Hristiyanların çoğunun, Hristiyanlığın öğretilerine inanma biçimi, insan zihninde en derin etkiyi yapmaya uygun doktrinlerin burada ölü inançlar olarak imgelemde, hislerde ya da kavrayışta hiçbir şekilde gerçekleşmeden ne kadar kalabileceğinin en iyi örneğidir. Burada Hristiyanlıktan kastım tüm kiliselerin ve mezheplerin Hristiyanlık olarak kabul ettiği, Yeni Ahit'teki ilke ve kurallardır. Tüm inanan Hristiyanlar tarafından bunlar kutsal kabul edilir ve kanun hükmünde sayılır. Yine de bin Hristiyardan birinin bile bireysel davranışlarını bu kanunlara göre yönlendirmediğini ya da sınamadığını söylemek, kesinlikle abartılı olmaz. Onun başvurduğu standart, ulusunun, sınıfının ya da mezhebinin gelenek-

leridir. Böylece bir yanda kendisini yönlendirmek için hata yapmaz bir bilgelik aracılığıyla iletildiğine inandığı bir ahlak kuralları bütünü vardır; öte yandaysa, gündelik yargılar ve uygulamalar derlemesi vardır, bunların bazıları sözü edilen ilkelerden bazılarıyla belirli ölçüde uyumludur, bazıları pek de uyumlu değildir, bazıları bu ilkelerle düpedüz çatışır ve toplam itibarıyla Hıristiyanlık inancıyla dünyevi yaşamın çıkarları ve tercihleri arasında bir uzlaşmayı temsil ederler. Hıristiyan olduğunu söyleyen kişi bu standartların ilkinde saygı gösterir; gerçek bağlılığı ikincisinedir. Bütün Hıristiyanlar, fakir ve ezilmiş olanların, dünyanın kötü davrandığı insanların kutsanmış olduğuna inanır; bir devenin iğne deliğinden geçmesinin, zengin bir adamın cennete girmesinden daha kolay olduğuna; yargılanmak istemiyorlarsa yargılamamaları gerektiğine; kendilerini sevdikleri gibi komşularını da sevmeleri gerektiğine; paltolarını alana ceketlerini de vermeleri gerektiğine; gelecek kaygısı taşımamaları gerektiğine; mükemmel olmak istiyorlarsa ellerindeki her şeyi satıp fakirlere vermeleri gerektiğine inanır. Bunlara inandıklarını söylerken içtenliksiz değildirler. Gerçekten de inanırlar, her zaman yüceltilmiş ve asla tartışılmamış şeylere inanan kişiler olarak. Ama davranışı düzenleyen canlı bir inanç anlamında bu öğretilere, onlara göre hareket etme noktasına kadar inanırlar. Düşmanlarına saldırmak için kullanabilecekleri bir şeydir bu öğretiler bütünü; insanların, iyi bir şey yaptıklarını düşündüklerinde gerekçe olarak göstereceği bir şeydir. Ama bu ilkelerin, yapmayı akıllarından bile geçirmeyecekleri sonsuz sayıda şey gerektirdiğini birileri onlara anımsatırsa, kendini diğerlerinden üstün gören çok sevimsiz insanlar sınıfına sokulmaktan başka bir şey elde edemez. Bu öğretilerin, sıradan insanlar üzerinde hiçbir etkisi yoktur – onların zihinlerinde birer güç değildirler. Onlara sözde kalan bir

saygı duyarlar, ama sözcüklerden taşıp adlandırılan nesnelere yayılan ve zihni bunları algılamaya zorlayan, formüle uymaya zorlayan duygudan habersizdirler. Davranışlar söz konusu olduğunda, İsa'nın sözünü nereye kadar dinleyeceklerini onlara söyleyecek Bay A ve B'yi arasın gözleriniz.

İlk Hıristiyanlar için durumun böyle değil, çok daha farklı olduğundan emin olabiliriz. Böyle olsaydı Hıristiyanlık hiçbir zaman, nefret edilen İbranilerin ufak bir mezhebi olmaktan çıkıp Roma İmparatorluğu'nun dini haline gelemezdi. Düşmanları, "Bakın şu Hıristiyanlar birbirini nasıl seviyor," dediğinde (bugün kimse böyle bir şey söylemez herhalde) inançlarının anlamıyla ilgili olarak bugüne kıyasla çok daha canlı bir duyguya sahip oldukları kesindir. Hıristiyanlığın bugün topraklarını genişletmekte bu kadar az ilerleme kaydetmesi ve on sekiz yüzyıldan sonra hala Avrupalılarla ve onların torunlarıyla sınırlı olmasının temel nedeni de büyük olasılıkla budur. Öğretileri konusunda çok daha ciddi olan ve çoğu insana oranla bunlara daha fazla anlam atfeden dindarlar için bile, kafalarında göreceli olarak daha etkin durumda bulunan bölüm, Calvin ya da Knox gibi onlara kişilik olarak daha yakın insanların ortaya koyduğu bölümlerdir. İsa'nın deyişleri kafalarında bunların yanında edilgen bir şekilde yer alır, fazlasıyla renksiz ve suya sabuna dokunmayan sözcükleri dinlemekle yetinmenin yaratacağı etkinin ötesinde pek bir etkisi olmaz. Kuşkusuz, tek bir mezhebin bayrağı olan öğretilerin, bütün tanınmış mezheplerin paylaştığı öğretilerden daha canlı olmasının ve bunların anlamının canlı tutulması için öğretmenlerin daha fazla uğraşmasının pek çok nedeni vardır; ama bunlardan biri kesinlikle, değişik öğretilerin daha sık sorgulanması ve açıkça saldıranlara karşı daha sık savunulmalarının gerekmesidir. Savaş alanında düşman kalmadı-

ğında, öğretmenler ve öğrenenler derhal nöbette uyu-
maya başlar.

Genel anlamıyla bu, tüm geleneksel öğretiler için geçerlidir – ahlak ve din öğretileri için olduğu kadar, sağ-duyu ve yaşam bilgisi öğretileri için de. Tüm diller ve edebiyatlar, yaşamla ilgili, hem onun ne olduğuyla hem de insanın yaşamda nasıl davranması gerektiğiyle ilgili genel gözlemlerle doludur; bunlar herkesin bildiği, herkesin yinelediği ya da onaylayarak dinlediği, doğruluğu kendinden menkul savlar olarak algılanan ama insanların gerçek anlamını genellikle ancak acı bir deneyim sonunda kavradığı gözlemlerdir. İnsan beklenmedik bir talih-sizliğe ya da hayal kırıklığına uğradığında, tüm yaşamı boyunca bilmiş olduğu bir atasözünü ya da deyimi anımsar ve anlamını daha önce şu anda hissettiği gibi hissetmiş olsaydı bu felaketin başına hiç gelmemiş olacağını düşünür. Tartışmanın olmaması dışında da nedenleri vardır bunun elbette: Kişisel deneyim sonucu öğrenilmeden bir türlü tam olarak öğrenilemeyecek pek çok doğru vardır. Ama kişi, bu doğruları anlayan insanların lehte ve aleyhte konuşmasını dinlemeye alışık olsaydı, bunların bile anlamının çok daha büyük bir kısmını anlayabilir, anladıkları da çok daha kalıcı bir şekilde aklında yer edebilirdi. İnsanların yaptığı hataların yarısının nedeni, bir şey artık kuşkulu değilse onun hakkında düşünmeyi bırakmalarıdır. Çağdaş yazarlardan biri, “karar verilmiş görüşün derin uykusu” derken çok doğru söylüyor.

Ama nedir! (diye sorulabilir) Oydaşma olmaması, gerçek bilginin vazgeçilmez koşulu mudur? Başkaları bir doğruyu hayata geçirebilsin diye, insanlığın bir kısmının hatada direnmesi gerekli midir? Bir inanç genel kabul görünce gerçek ve canlı olmaktan çıkar mı – hakkında biraz kuşku kalmazsa bir önerme asla tam olarak anlaşılamaz mı? İnsanlık bir doğruyu oydaşmayla kabul etti-

ğinde, o doğru içlerinde ölür mü? Bugüne dek, gelişmiş aklın en yüksek amacının ve en iyi sonucunun, bütün önemli doğruları kabul etme konusunda insanlığı birleştirmek olduğu düşünülmüştür. Öyleyse bu akıl, ancak amacına ulaşamadığı sürece mi varlığını sürdürür? Zaferrin tam olması, fethin meyvelerini öldürür mü?

Böyle bir şey iddia etmiyorum. İnsanlık geliştikçe, tartışılan ya da kuşku duyulan öğretilerin sayısı sürekli olarak azalacaktır. İnsanlığın refahı da, tartışılmama noktasına ulaşmış doğruların sayısı ve ağırlığıyla ölçülebilir neredeyse. Birbiri ardına sorular hakkında ciddi tartışmanın sona ermesi, görüş birliğine ulaşmanın gerekli sonuçlarından biridir; doğru görüşler söz konusu olduğunda kutlanması gereken bir birliktir bu, hatalı görüşler söz konusu olduğundaysa tehlikeli ve zararlıdır. Ancak görüş çeşitliliğinin aşamalı olarak daralması kelimenin iki anlamıyla da gerekliyse, yani hem kaçınılmaz hem de onsuz olmazsa, bu onun bütün sonuçlarının yararlı olacağı anlamına gelmez. Bir doğruyu, onun karşıtlarına açıklama ya da bu doğruyu onlar nezdinde savunma zorunluluğunun, söz konusu doğrunun akıllı ve canlı bir kavrayışı için sağlayacağı çok önemli katkının yitirilmesi, onun evrensel olarak kabul edilmesinin yararlarını sıfırlamaz, ama yine de küçümsenecek bir kayıp değildir. Bu avantajdan yararlanılamayacak durumlara, insanlığın öğretmenlerinin bunun yerine bir şey koyduklarını görmek isteyeceğimi itiraf ederim; öğrenen kişinin vicdanına yönelik konuyla ilgili, onun fikrini değiştirmek isteyen karşıt görüşlü birinin çıkaracağı zorluklara benzer zorluklar çıkarılmasını sağlayacak bir düzenek bulunmalı.

Ama bu amaca yönelik düzenekler aramak yerine, sahip olduklarını da yitirmiş durumdalar. Platon'un diyaloglarında muhteşem bir şekilde ortaya konan Sokratik diyalektik, bu tanıma uygun bir düzeneği. Bunlar temel-

de felsefe ve yaşamın büyük sorularının negatif birer tartışmasıydı, genel geçer görüşlerin bilindik savlarını benimsemekle yetinmiş kişiye, konuyu anlamadığını –savunduğu öğretilere şu haliyle hiçbir kesin anlam yüklememiş olduğunu– göstermek için büyük bir beceriyle yönlendirilmiş tartışmalardı bunlar; cehaletinin farkına vardırılarak, öğretilerin hem anlamını hem de kanıtlarını açıkça kavramaya dayanan, istikrarlı bir inanca ulaşma yoluna sokulabilirdi böylece. Ortaçağ'daki okul tartışmalarının da benzer bir amacı vardı. Öğrencinin kendi görüşünü ve (bunun mantıksal bir sonucu olarak) karşıt görüşü iyice anlamasını, birinin temellerini güçlendirirken diğerinin temellerinin yanlışlarını ortaya koyabilmesini sağlamayı hedefliyorlardı. Bu sonuncu yarışmaların tedavi edilemez zayıflığı, başvuru gücün akıl değil otorite olmasıydı; *Socratici viri*'nin¹ zihinsel oluşumunda rol oynayan o güçlü diyalektiğin her bakımdan altındaydılar: Ama modern zihin yapısı, her ikisine de itiraf etmeyi istediğinden çok daha fazlasını borçludur, günümüzdeki eğitim biçimleriye bunlardan biri ya da öbürünün en ufak bir şekilde yerini tutabilecek hiçbir şey içermemektedir. Bütün eğitimi öğretmenlerden ya da kitaplardan edinen bir kişi, kafasını ezberle doldurmanın çekiciliğinden kaçınabilse bile, her iki tarafın da söyleyeceklerini dinlemek gibi bir yükümlülük altında değildir; dolayısıyla, düşünürler arasında bile her iki tarafı da biliyor olmak hiç de sık rastlanır bir başarı değildir; her insanın kendi görüşünü savunurken söylediklerinin en zayıf kısmı, karşıtlarına yanıt olarak söyledikleridir. Günümüzün modalarından biri, negatif mantığı küçümsemektir – oysa bu, pozitif doğruları saptamasa da, teorideki zayıflıklara ya

1. (Lat.) Sokrates'in tilmizleri. (Ç.N.)

da uygulamadaki hatalara işaret eder. Böylesi bir negatif eleştiri nihai sonuç olarak elbette yeterince zayıf olurdu; ama adını hak edecek pozitif bir bilgiye ya da kanaate ulaşmanın yolu olarak paha biçilemez bir değeri vardır; ve insanlar bu alanda sistematik bir şekilde yeniden eğitilmedikçe çok az sayıda büyük düşünür çıkacak, genel akıl düzeyi matematik ve fizik gibi düşünce disiplinleri dışında düşük kalacaktır. Başka hiçbir alanda hiç kimse-nin görüşü, eğer karşıtlarıyla aktif bir tartışma yürütmek için gerekli olacak zihinsel süreci kendi kendine ya da başkalarının empoze etmesiyle yaşamamışsa, bilgi den-meyi hak etmez. Yokluğunda onsuz yapılamayan ama yaratması bir o kadar da zor olan bir şeyi, kendiliğinden ortaya çıktığında gözden çıkarıvermek, saçmadan da be-ter değil mi! Genel geçer bir görüşü sorgulayan ya da yasalar ve çoğunluğun görüşü izin verse sorgulayacak olan tüm insanlara teşekkür etmeli, kafalarımızı açıp on-ları dinlemeli, kanaatlerimizin kesinliğine ya da canlılığı-na birazcık saygımız olsa kendi başımıza, üstelik çok daha güçlü bir şekilde yapmamız gerekecek bir işi bizim adımıza yaptıkları için mutlu olmalıyız.

Bunları söyledikten sonra, görüş ayrılıklarını yararlı kılan ve insanlık için şu anda ölçülemez bir uzaklıkta gibi gözükten bir entelektüel ilerleme düzeyine ulaşılan-a kadar da yararlı kalacak ana etmenlerden birinden söz etmek gerekiyor. Buraya kadar yalnızca iki olasılık üze-rinde durduk: Genel geçer görüşün yanlış olması ve do-layısıyla başka bir görüşün doğru olması; ya da genel ge-çer görüşün doğru olması ve onun tersi olan hatayla çatış-maya girmenin, sözü geçen görüşün doğruluğunun açıkça görülmesi ve derinden hissedilmesi için gerekli olması. Ama bunlardan daha yaygın bir durum vardır; birbirine karşıt öğretilerden birinin doğru, diğerinin de yanlış ol-

madığı, doğruyu aralarında bölüştükleri durumdur bu; genel geçer olmayan görüş, doğrunun eksik kalan kısmını tamamlamak için gereklidir, çünkü genel geçer görüş, bu doğrunun yalnızca bir kısmını taşır. Duyularla saptanması mümkün olmayan konularda popüler görüşler genellikle doğrudur, ama pek ender olarak doğrunun tamamını barındırırlar. Doğrunun bir parçasıdır – bazen daha büyük, bazen daha küçük bir parçası; ama abartılmış, çarpıtılmış, onlara eşlik etmesi ve sınırlaması gereken doğrulardan koparılmış bir haldedirler. Öte yandan heretik görüşler genellikle bu bastırılmış ve göz ardı edilmiş doğrular arasından çıkar, onları bağlayan zincirleri kopararak ya ortak görüşün barındırdığı doğruyla uzlaşmaya çalışır ya da onunla bir düşman olarak yüzleşip, benzer bir dışlama tutkusuyla kendilerini bütün doğru olarak sunarlar.

Bunlardan sonuncusu, bugüne kadar en sık görülen durumdur, çünkü insan zihninde çok yönlülük her zaman bir istisna olmuştur, tek yönlülükse kural. Dolayısıyla, görüşlerin devrim geçirdiği dönemlerde bile, doğrunun bir kısmı yükselirken bir kısmı batır. İlerleme bile, daha öncekilerin üstünde yükselmesi gerekirken, çoğu zaman yalnızca bir kısmı doğruyu atıp yerine bir başkasını koyar; gelişme çoğu zaman bundan ibarettir, yeni doğru parçasının, bir öncekinden daha istenir, günün gereklerine daha uygun olmasıdır. Genel geçer görüşlerin, doğru bir temele oturduklarında bile böyle kısmi olması nedeniyle; ortak görüşün dışta bıraktığı doğru parçasının birazını içeren her görüş çok değerli sayılmalıdır, bu doğru, hatalar ve kafa karışıklığıyla ne denli bozulmuş olursa olsun. İnsan işlerinden anlayan aklı başında hiçbir insan bundan gocunmamalıdır, çünkü normalde göz ardı edeceğimiz doğruları gözümüze sokanlar, bizim gördüğümüz bazı doğruları göz ardı ediyor. Tam

tersine bu insan, popüler doğrunun tek yönlülüğü devam ettiği sürece, popüler olmayan doğruların da tek yönlü savunucularının olmasını yeğleyecektir; en enerjik olanlar, doğrunun tamamıymış gibi sundukları doğru parçasına gönülsüz dikkatleri en çok çekebilecekler bunların arasından çıkar.

Durum böyle olunca, on sekizinci yüzyılda, neredeyse bütün eğitim görmüşler ve onların önderlik ettiği bütün eğitimsizler, uygarlık denen şeye, modern bilimin harikalarına, edebiyata, felsefeye hayran hayran bakarken, modern çağ insanıyla eski çağlardaki insan arasındaki benzemezliği büyük oranda abartıp bu farklılığın tamamen kendi lehlerine olduğu inancını beslerken; Rousseau'nun paradoksları tam ortalarına nasıl da bomba gibi düştü, tek yönlü görüşlerin sıkıştırılmış cüssesini yerinden oynattı ve parçalarına ayırıp yeni unsurlarla yeniden birleşmeye zorladı. Bunun nedeni, o sıralar kabul gören görüşlerin, Rousseau'nun görüşlerine oranla doğrudan daha uzak olması değildi; tam tersine, daha yakındılar; daha çok pozitif doğru ve daha az hata içeriyorlardı. Yine de Rousseau'nun öğretisinde, popüler görüşün tam da eksikliğini hissettiği doğrulardan kayda değer miktarda vardı ve bunlar, o öğretinin akıntısıyla birlikte, genel görüşlere katıldı; sular çekildiğinde de geriye kalan bunlar oldu. Basit yaşamın üstünlüğü, yapay toplumun numaraları ve ikiye bölünmüşlüklerinin yorucu ve moral bozucu etkisi, Rousseau'nun yazdığı dönemden bu yana, eğitilmiş kafaların bir köşesinde mutlaka bulunan fikirler oldu; her ne kadar bugün her zamankinden çok ortaya konmaları, sözcükler güçlerini neredeyse tamamen yitirdiği için eylemlerle ortaya konmaları gerekiyorsa da, yeterli zaman geçtiğinde bunlar da kendi etkilerini yaratacaktır.

Yine siyasette, düzen ve istikrar partisi ile ilerleme ve reform partisinin ikisinin de, sağlıklı bir siyasal yaşam

için gerekli unsurlar olduğunu neredeyse herkes bilir; bunlardan birisi, eşit derecede hem düzen hem de ilerleme partisi olacak kadar, neyin korunmaya değer, neyinse süpürülüp atılması gerektiğini bilip ayrıştırabilecek kadar zihinsel kavrayışını geliştirene değin, bu böyle olacaktır. Bu düşünce biçimlerinin her birinin yararlılığı, diğerinin eksiklerinden kaynaklanır; ama her ikisini de mantığın ve aklın sınırları içinde tutan şey, bir diğerinin ortaya koyduğu muhalefettir büyük ölçüde. Demokrasiyi ve aristokrasiyi, özel mülkü ve eşitliği, işbirliğini ve rekabeti, lüksü ve perhizi, toplumsallığı ve bireyselliği, özgürlüğü ve disiplini, günlük yaşamın tüm diğer karşıt-lıkları savunan görüşler eşit derecede özgürce dile getirilmediği sürece, eşit beceri ve enerjiyle uygulanıp savunulmadığı sürece, iki unsurun da hak ettiğini bulması mümkün değildir; kantarın topuzu mutlaka bir yana kayacaktır. Yaşamın büyük ve gündelik meseleleri açısından doğru, karşıtların uzlaştırılmasına ve birleştirilmesine o kadar bağlıdır ki, pek az insanın zihni, bu ayarlamayı hakkıyla yapacak kadar geniş ve tarafsızdır, o yüzden de düşman bayrakları taşıyan savaşçılar tarafından, kaba bir mücadele süreciyle yapılması gerekir. Yukarıda sayılan büyük ve sonuçlandırılmamış sorulardan herhangi birinde, iki görüşten biri diğerine oranla daha tahammül edilebilir, daha cesaretlendirilebilir ve desteklenebilir özellikler gösteriyorsa, bu, o yer ve zamanda azınlık konumundaki bir görüştür. Gereken ilgiyi görmeyen çıkarları, insan refahının, payına düşeni alamama tehlikesiyle karşı karşıya olan tarafını simgeleyen görüş odur. Bu ülkede, bu konuların çoğu için, görüş ayrılığına karşı bir tahammülsüzlük olmadığının farkındayım. İnsan aklının şu anki durumunda, doğrunun tüm yönlerine karşı adil bir açıklığın ancak görüş çeşitliliği sayesinde mümkün olacağı gerçeğinin evrenselliğini, ka-

bul edilmiş ve çoğaltılmış örneklerle göstermek için sayıldı bu konular. Herhangi bir konuda, dünyanın görünüşteki oydaşmasına istisna oluşturan insanlar çıktığında, dünya haklı olsa bile, karşıt görüşte olanların dinlemeye değer bir şeyler söylemesi ve doğrunun da, onların sessiz kalması sonucunda bir şeyler yitirmesi her zaman mümkündür.

Burada şöyle bir itiraz gelebilir, “Ama bazı genel geçer ilkeler, özellikle de en yüksek ve en yaşamsal konularda olanları, yarı-doğrulardan daha fazla bir şeydir. Örneğin Hristiyan ahlakı, bu konudaki doğrunun tamamıdır ve bundan farklı bir ahlakı öğreten kişi tamamen hatalı olur.” Pratikte en önemli olan durum budur, o yüzden genel ilkeyi sınamak için daha uygun bir durum bulunamaz. Ama Hristiyan ahlakının ne olup olmadığı hakkında yargılara varmadan önce, Hristiyan ahlakı derken neyin kastedildiğine karar vermekte yarar vardır. Yeni Ahit’teki ahlaktan söz ediliyorsa, bununla ilgili tüm bilgisini yalnızca bu kitaptan edinen bir kişi, bu kitabın tamamlanmış bir ahlaki öğreti bütünü olarak sunulduğunu ya da bunun amaçlanmış olduğunu düşünebilir mi, merak ediyorum. İncil her zaman daha önceden var olan bir ahlaka gönderme yapar, o ahlakın daha genel ve yüksek bir ahlakla düzeltilmesi ya da ikame edilmesi gereken özel durumlara ilişkin ilkelerle sınırlar kendini; dahası olabildiğince genel, sözcük anlamıyla yorumlanamayacak, yasaların keskinliğinden çok şiirin ve güzel söz sanatının etkileyiciliğine sahip ifadeler kullanır. İncil’den bir etik öğreti bütünü çıkarmak, Eski Ahit’e, yani gerçekten de girift, ama pek çok yönden barbarca ve zaten barbar bir halk için kurulmuş bir sisteme başvurmadan yapılabilecek bir şey olmamıştır hiçbir zaman. Öğretinin böyle Yahudiliğe göre yorumlanmasına açık açık karşı çıkan Aziz Pavlus, benzer şekilde daha önceki bir ahlakı, Yunan-Ro-

ma ahlakını varsayar; Hıristiyanlara verdiği öğütler de büyük oranda buna yer verecek bir sistemdir; köleliği görünüşte onaylayacak kadar da ileri gider. Hıristiyan ahlakı denen ama aslında teolojik ahlak denmesi gereken şey, İsa'nın ya da havarilerinin eseri değildir, çok daha sonraki bir dönemde ortaya çıkmıştır, ilk beş yüzyılın Katolik Kilisesi tarafından aşama aşama kurulmuştur ve her ne kadar çağdaşlar ve Protestanlar tarafından örtük bir şekilde kabul edilmiyorsa da, onlar tarafından bekleneneğinden az bir oranda değiştirilmiştir. Ortaçağ'da yapılan eklemeleri kesmekle yetinmişlerdir, her mezhep bunun yerine kendine ve eğilimlerine uygun yeni eklemeler yapmıştır. İnsanlığın bu ahlaka ve onun ilk öğretmenlerine büyük bir borcu olduğunu inkar edecek son insan benim; ama pek çok yönden eksik ve tek yanlı olduğunu, onun onaylamadığı görüş ve duygular Avrupalı yaşam biçimini ve Avrupalılık karakterini şekillendirmeye katkıda bulunmasaydı, insanlığın durumunun bugünkünden çok daha kötü olacağını söylemekten de çekinmem. Hıristiyan ahlakı (denen şey) her yönüyle bir tepkidir; büyük oranda da paganizme bir tepkidir. İdeali pozitif değil negatiftir; etkin değil edilgendir; Soyluluk değil Masumluktur; İyinin enerjik bir şekilde kovalanmasından çok Kötülükten kaçınmadır: Temel ilkelerinde (başkalarının da ifade ettiği gibi) "yapacaksın" değil, "yapmayacaksın" gereksiz yere ağır basar. Tensellikten o kadar korkar ki, asetisizmi göklere çıkarır, bu da zaman içinde keskinliğini yitirerek yasalılık sınırlarına çekilmiştir. Erdemli bir yaşamın tayin edilmiş ve uygun yönlendiricileri olarak cennet umudunu ve cehennem korkusunu ileri sürer: Böyle yaparak Antikçağ'ın en iyi öğretilerinin çok gerisine düşer, insan ahlakına temelinde bencil bir karakter kazandırır, çünkü her bir insanın görev duygusunu, diğer insanların iyiliğini düşünmesinde bencilce bir çıkarı olmadığı durumlarda,

onların iyiliğinden koparır. Temelinde edilgen bir itaat öğretisidir; yerleşik otoritelerin hepsine boyun eğmeyi öğretir; dinin yasakladığı bir şeyi emrederlerse onlara aktif olarak itaat edilmez, ama karşı da konmaz, hele isyan etmek tümüyle yasaktır, bize yapılan kötülük ya da haksızlık ne kadar büyük olursa olsun. Pagan ulusların en iyilerinde devlete karşı görevler konusu gereğinden büyük bir yer tutar ve hatta bireyin hakkı olan özgürlüğü kısıtlar; ama saf Hıristiyan etiğinde bu büyük görev konusuna neredeyse hiç değinilmez, ondan söz edilmez. "Topraklarında yaşayanlar arasında bir görev için daha uygun biri varken başkasını o göreve atayan hükümdar, Tanrı'ya ve Devlete karşı günah işler," ilkesi Yeni Ahit'te değil, Kuran'dadır. Çağdaş ahlakta halka karşı görev fikrinin az da olsa tanınması, Hıristiyan kaynaklarından değil, Yunan ve Roma kaynaklarından gelir; özel yaşam ahlakında bile yüce gönüllülük, ilkelilik, kişisel onur, hatta şeref duygusu eğitimimizin dinsel değil tümüyle insani kısmından doğar ve inancın onayladığı tek değerın itaat olduğu bir etik standarttan da asla doğamazdı.

Bu zaafların, nasıl tanımlanırsa tanımlansın Hıristiyan etiğine içrik olduğunu, bütünlüklü bir ahlaki öğretinin Hıristiyanlıkta bulunmayan çok sayıdaki koşulunun onu böyle bir öğretille uyumsuz kıldığını iddia edecek en son insanım. İsa'nın kendisinin öğretileri ve ilkeleri içinse böyle bir şeyi ima etmek bile istemem. İsa'nın sözleri, amaçlanan neyse odur benim görebildiğim kadarıyla; kapsamlı bir ahlakın gerektirdiğı hiçbir şeyle uyumsuz değildir; etikte mükemmel olan her şey bu sözlerin içine sokulabilir, bu sözlerden davranış biçimlerine yönelik pratik bir sistem çıkarmaya çalışan herkesin verdiğinden daha az zarar verir böyle bir şey. Ancak bu sözlerin içinde doğrunun yalnızca bir bölümünün olduğuna, amacın da bu olduğuna inanmak, bununla çelişmez; Hıristiyanlığın

Kurucusunun kayıtlı konuşmalarında, en üst düzey ahlakın pek çok yaşamsal unsurunun bulunmadığını, bulunmasının da düşünülmediğini, Hristiyan Kilisesi'nin bu konuşmaları temel alarak kurduğu etik sisteminde bu unsurların tümüyle kenara atıldığını söylemek bir çelişki değildir. Durum böyleyken, Hristiyan öğretisinde, yaratıcısının ortaya koymak ve uygulatmak istediği ama yalnızca kısmen sağladığı, bizi yönlendirecek bir kurallar bütünü bulmaya çalışmakta ısrar etmek, büyük bir hata olur bence. Bunun yanı sıra, bu dar teorinin ciddi bir pratik tehlike haline gelmekte olduğunu, pek çok iyi niyetli insanın şu anda büyük çaba harcayarak kabul ettirmeye çalıştığı ahlaki eğitim ve öğretimin değerini önemli ölçüde azalttığını da düşünüyorum. Zihni ve duyguları tümüyle dinsel bir modele göre şekillendirmeye çalışmanın ve bu zamana kadar Hristiyan etiğiyle yan yana var olmuş ve onu bütünlemiş, onun ruhunun bir kısmını alıp karşılığında biraz kendi ruhundan vermiş seküler standartları (daha iyi bir ad bulamadığım için böyle diyorum) göz ardı etmenin, alçak, sefil, köle ruhlu bir insan tipine yol açacağından, hatta şu anda da açmakta olduğundan korkuyorum, bu insan tipi, Yüce İrade dediği şeye kendini istediği kadar teslim etsin, Yüce İyiliğe erişmekten ya da onu kavramaktan acizdir. İnsanlığın ahlaki anlamda yenilenmesi için, yalnızca Hristiyan kaynaklarından çıkarılabilecekler dışında kalan etik kuralların, Hristiyan etiğiyle yan yana var olması gerektiğine inanıyorum; Hristiyan sisteminin, insan zihninin şu anki kusursuzluktan uzak durumunda, doğruyu bulmak için görüş çeşitliliğinin gerekli olduğu kuralına bir istisna oluşturmadığına da inanıyorum. İnsanların, Hristiyanlığın içermediği ahlaki doğruları göz ardı etmeyi bırakmaları, içerilen doğruları göz ardı etmeye başlamalarını gerektirmez. Böyle bir önyargı ya da ihmal, eğer gerçekleşirse, kesinlikle kötü bir şeydir;

ama bundan her zaman uzak durabilmeyi umamayız, bunu, paha biçilmez bir faydanın ödenmesi geren bedeli olarak görmeliyiz. Kısmi bir doğrunun tam bir doğru olarak kendini sunmasına karşı çıkılmalıdır, bu kez karşı çıkanlar tepkisel davranıp haksızlıklar yaparsa bu tek yanlılık için üzüntü duyulmalı ama yine de hoş görülmalıdır. Eğer Hristiyanlar, inançsızlara Hristiyanlığa karşı adil davranmayı öğretmek istiyorsa, onlar da inançsızlığa karşı adil olmalıdır. Edebiyat tarihiyle en sıradan ilişkisi olanların bile bildiği gibi, en soylu ve en değerli ahlaki öğreti, Hristiyan inancını bilmeyenlerden değil, bilip de reddedenlerden gelmiştir, bu gerçeğin unutulmasının doğruya hiçbir yararı olmaz.

Olası bütün görüşlerin dile getirilmesi özgürlüğünün en sınırsız şekilde kullanılmasının dinsel ya da felsefi hiziplerin sonunu getireceğini iddia ediyor değilim. Kapasitesi düşük insanların ciddi bir şekilde inandığı her doğru, dünyada başka bir doğru yokmuş gibi ya da en azından başka hiçbir doğru bu ilk doğruyu sınırlayamaz ya da koşullara bağlayamazmış gibi öne sürülecek, öğretilecek, hatta pek çok eylemin temelini oluşturacaktır. Bütün görüşlerin sonunda hizipçiliğe kapılma eğiliminin, en özgür tartışmayla bile tedavi edilemeyeceğini, tam tersine bu eğilimin çoğu zaman arttığını ve şiddetlendiğini biliyorum; görülmüş olması gereken ama görülmeyen doğrunun, rakip olarak tanımlanan insanlar tarafından öne sürüldüğü için daha da sert bir şekilde reddedildiğini biliyorum. Ama bu görüş çatışmasının olumlu etkisi, kızışmış partizan üstünde değil, konuya taraf olmayan izleyici üstünde gerçekleşir. Doğrunun parçaları arasındaki şiddetli çatışma değil, doğrunun yarısının sessizce bastırılmasıdır asıl korkunç kötülük: İnsanlar her iki tarafı da dinlemek zorunda bırakılıyorsa her zaman umut vardır; yalnızca bir tarafı dinlerlerse hatalar katılaşıp önyargıya

dönüşür, doğru da artık doğruluk etkisi yaratmaz olur, çünkü abartılarak yanlış haline getirilmiştir. Yalnızca tek bir tarafı savunulan bir konunun iki tarafını akıllı bir şekilde değerlendirecek muhakeme gücü kadar ender bulunan zihinsel bir meleke daha olmadığı için de, doğrunun şansı, her bir parçasının şansı kadardır, doğrunun bir parçasını içeren her görüş yalnızca savunucu bulmakla kalmaz, dinlenmek için savunulur.

İnsanlığın (geri kalan sağlığının bağlı olduğu) zihinsel sağlığı için düşünce özgürlüğünün ve düşüncelerin dile getirilmesi özgürlüğünün dört ayrı nedenden ötürü gerekli olduğunu görmüş bulunuyoruz; bunları şimdi kısaca özetleyeceğiz.

Birincisi, herhangi bir görüş susturulmuşsa, o görüş bilebildiğimiz kadarıyla doğru olabilir. Bunu inkar etmek, kendimizi hata yapmaz görmek demektir.

İkincisi, susturulan görüş yanlış bile olsa, içinde bir doğru parçası barındırabilir ve çoğu zaman barındırır da; herhangi bir konu hakkındaki yaygın görüş pek ender olarak tüm doğruyu içerdiği için, geri kalan doğrunun ortaya çıkarılma şansının olması ancak görüşlerin çarpışması yoluyla olabilir.

Üçüncüsü, genel geçer görüş yalnızca doğru değil, doğrunun tamamı olsa bile; sıkı ve ciddi bir şekilde sorgulanmasına izin verilmedikçe ve bu şekilde sorgulanmadıkça, onunla karşılaşan insanların çoğu tarafından, akılcı temelleri anlaşılmadan ya da hissedilmeden, bir önyargı gibi kabul edilecektir. Bu kadar da değil; dördüncüsü, öğretinin kendisinin anlamı yitirilme ya da güçsüzleştirilme tehlikesiyle, karakter ve davranış üzerindeki yaşamsal etkisinden yoksun kalma tehlikesiyle karşılaşacaktır: dogma, kağıt üstünde bir inanca dönüşecek, hiçbir işe yaramayacak, ama toprak yüzeyini işgal edip, mantıktan ya da

kişisel deneyimden gerçek ve kalpten gelen herhangi bir inancın yeşermesini engelleyecektir.

Düşünce özgürlüğü konusunu kapamadan önce, tüm görüşlerin özgürce dile getirilmesine, ılımlı olmaları ve adil tartışma sınırlarını aşmamaları koşuluyla izin verilmesi gerektiğini söyleyenlere bakmakta yarar var. Bu varsayımsal sınırların nereden geçtiğini saptamanın olanaksızlığı üzerine çok şey söylenebilir; çünkü eğer görüşlerine saldırılanların incinip incinmediğine bakılacaksa, sanırım deneyimlerimiz bize şunu gösteriyor: Saldırı bazı şeyleri açığa çıkarıyorsa ve güçlüyse böyle bir incinme her seferinde söz konusu olur; onları zorlayan, kolayca yanıtlanamayan her rakip, konuyla ilgili güçlü duygular sergiliyorsa, onlara tartımsız bir rakip gibi gelecektir. Ancak bu, her ne kadar pratik yönden bakıldığında önemli bir meseleyse de, daha temel bir itirazdan kaynaklanır. Bir görüşü ileri sürme biçimi, görüş doğru bile olsa, çok sevimsiz olabilir ve ağır bir şekilde sansür edilmeyi hak edebilir. Ama bu türden temel suçları kesin olarak saptamak, kendini kazara ele vermediği sürece, çoğu zaman imkansızdır. Bunların en kötüsü sofist savunular yapmak, olguları ya da savunuları gizlemek, meselenin unsurlarını değiştirerek ortaya koymak ya da karşıt görüşü çarpıtmaktır. Ama bütün bunlar, en aşırı hallerinde bile, tamamen iyi niyetle, cahil ya da beceriksiz olduğu düşünülmeyen ve başka pek çok açıdan bakıldığında böyle olduklarının düşünülmesini hak etmeyebilecek kişilerce yapılır, o yüzden de bu yanlış yansıtma edimine, ahlaki açıdan hatalı damgasını rahat bir vicdanla ve geçerli gerekçelere dayanarak vurmak ender olarak mümkün olur; böylesine tartışmalı bir kötü davranışa yasaların müdahale etmesi daha da imkansızdır. Genellikle ılımlı olmayan tartışmadan kasıt, nefret dolu, alaycı, kişisel vs. sözlerdir, bu silahların yasaklanması, eğer her iki tarafa da uygula-

nacaksa daha haklı bulunabilir; ama bunların yalnızca hakim olan görüşe karşı kullanılmasının engellenmesi istenmektedir: Hakim olmayan görüşlere karşı yalnız genel bir kınamayla karşılaşmadan kullanılmakla kalmaz, onları kullanan kişiye de içten bir inançla hareket ettiği ve hakarete uğramaktan kaynaklanan haklı bir tepki gösterdiği için övgüler düzülür. Yine de, kullanımlarından ortaya çıkacak bütün kötülükler arasında en büyüğü, göreceli olarak savunmasız olanlara karşı kullanıldıklarında gerçekleşir; herhangi bir görüşü öne sürerken bu yolun izlenmesinin sağlayacağı haksız avantajlar, neredeyse her zaman genel geçer görüşlerin hanesine yazılır. Bir polemğin bu türden işleyebileceği en kötü suç, karşıt görüşü savunanların kötü ve ahlaksız insanlar olarak damgalanmasıdır. Popüler olmayan herhangi bir görüşü savunanlar, bu tür bir iftiraya uğramaya özellikle açıktır, çünkü genelde sayıları az ve etkisizdirler, kendileri dışında pek az insan onlara adil davranılmasıyla ilgilenir; ama genel geçer bir görüşe saldıranlar, durumun doğası gereği, bu silahtan mahrum bırakılır: Bu silah onlar tarafından ne güven içinde kullanılabilir ne de, kullanılsa bile, geri tepmekten başka bir işe yarar. Genel kabul görmüş görüşlere karşı çıkan görüşler, ancak dillerine dikkat eder ve gereksiz saldırganlıktan büyük bir özenle kaçınırlarsa seslerini duyurabilir, bundan biraz uzaklaştıklarında cezasını hemen çekerler. Öte yandan, genel geçer görüş adına kullanılan nefret dolu söylem, insanları karşıt görüşlere inandırmaktan ve bunlara inanları dinlemekten gerçekten de alıkoyar. Dolayısıyla doğru ve adalet adına, nefret dolu bir konuşma biçiminin bu şekildeki kullanımını engellemek, diğerini engellemekten çok daha önemlidir; ve eğer seçmek gerekseydi, inançsızlığa saldırıları engellemek, dine saldırıları engellemekten çok daha gerekli olurdu. Yine de kanunların ve yetkililerin, ikisini de engellemekle

uğraşmaması ve her halükarda kararın, tekil durumların koşullarına bakılarak verilmesi gerektiği açıktır; tartışmanın hangi tarafında olursa olsun, davranışlarında dürüstlük eksikliği, kötü niyet, önyargı ya da tahammülsüzlük görülen herkes kınanmalıdır; ama bu suçlara, kişinin hangi tarafı tuttuğuna bakılarak karar verilmemelidir, bizim tuttuğumuz tarafta olmasa bile: Rakiplerinin ve görüşlerinin ne olduğunu görecektir sakinliğe ve bunları dile getirecek dürüstlüğüne sahip olan, onların aleyhine hiçbir şeyi abartmayan, onların lehine olan ya da olabilecek hiçbir şeyi gizlemeyen herkes, onurlandırılmayı hak etmiştir. Açık tartışmanın gerçek ahlakı budur; sık sık ihlal ediliyorsa da, bu ahlaka büyük ölçüde uyan çok sayıda tartışmacı olduğunu, buna ulaşmaya çalışanların sayısının daha da çok olduğunu düşünmek beni mutlu ediyor.

John Stuart Mill, 19. yüzyılın en önemli düşünürleri arasında yer alıyor. 1860 yılında yayımlanan **Özgürlük Üzerine** adlı yapıtı, haklar ve özgürlükler konusunda yazılmış klasiklerden biri.

Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü Üzerine, yanlışlığından en emin olduğumuz düşüncenin bile özgürce dile getirilip tartışılabilmesinin toplum açısından neden gerekli olduğunu ortaya koyuyor.

İfade özgürlüğünün tüm dünyada giderek daha da hor görül-
düğü bu dönemde okunmasında yarar var.

#dünyaklasikleri #kısaklasikler #ifadeözgürlüğü #düşünceözgürlüğü
#demokrasi #çoğunluğuntiranlığı

Kapak İllüstrasyonu: Fatih Öztürk

 can düşünce

canayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi

ISBN: 978-975-07-4033-6

9 789750 740336